
Krešimir BUŠIĆ

Izvorni znanstveni rad

Institut društvenih znanosti Ivo Pilar
Područni centar Vukovar

PUTOPISI
SUBOTIČKOG
BISKUPA LAJČE BUDA-
NOVIĆA S POSEBNIM
OSVRTOM NA LIČKE
HRVATE-BUNJEVCE

Prije negoli se osvrnemo na navedenu temu, potrebno je ukratko uvodno prikazati recepciju etničke zajednice Hrvata Bunjevaca u hrvatskim i stranim arhivskim izvorima i tiskanim znanstveno-stručnim publikacijama. Treba istaknuti kako zanimanje za istraživanje etničke zajednice bačkih Hrvata Bunjevaca u hrvatskoj znanosti postoji već od druge polovice 19. stoljeća, a o toj autohtonoj zajednici pisali su, osim domaćih, i autori iz Mađarske i Srbije. Dio važne građe o navedenoj temi danas se čuva u Bečkom ratnom arhivu, a posebice se ta građa odnosi na selidbe Bunjevaca prema Bačkoj potkraj 17. stoljeća¹. Također u tom arhivu je građa o ličkim bunjevačkim ustancima te selidbama toga stanovništva u 18. stoljeću prema Podunavlju. Taj arhiv, dakako, još treba podrobnije pregledati i te važne selidbe sustavno istražiti.

Drugi važan izvor građe jesu franjevački samostani u Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, odnosno u Mađarskoj i AP Vojvodini te napose do sada nedovoljno istraženi nadbiskupijski arhiv u Kaloči te biskupijski arhivi u Pečuhu i Subotici. Treći, vrlo bogati gradom jesu arhivi Bača, Sombora, Subotice, Baje, Pečuha i Segedina². O prošlosti, migracijama i etničkom podrijetlu Bunjevaca tijekom proteklih nešto više od sto godina tiskano je više monografija, koje su često bile proizvod vremena i ideologija u kojem su nastajale, odnosno u mnogima od njih jasno se ocrtavala nacionalna pripadnost i svjetonazor autora. Tako u monografiji Jovana Erdeljanovića, tiskanoj tridesetih godina 20. stoljeća, jasno se održava velikosrpska hegemonistička politika toga

1 Vidi: HORVAT, R. (1922.) Hrvati u Bačkoj, Bunjevci i Šokci, Knjižnica "Hrvatskog Lista", Osijek, str. 18

2 Za selidbe bačkih Hrvata-Bunjevaca u 17. stoljeću naročito je zanimljiva kronika franjevačkog samostana u Gyöngyösu.

vremena³. Utjecaj te političke ideologije u srbijanskoj znanstvenoj literaturi očit je već u 19. stoljeću, a zacrtao ju je poznati srbijanski antropogeograf i etnolog Jovan Cvijić, i to na temelju pseudoznanstvenih pretpostavki ideologa velikosrpskog kulturnoga šovinizma Vuka Stefanovića Karadžića, odnosno na temelju jednog od rodonačelnika velikosrpske ekspanzionističke političke ideologije Ilije Garašanina⁴. Sličan ili isti pristup ogleđa se tridesetih godina 20. stoljeća i u djelima drugih srbijanskih autora, npr. Alekse Ivića, Milivoja V. Kneževića i dr. U to vrijeme navedena stajališta, i pseudoznanstvene postavke prihvatili su i prosrpski orijentirani bunjevački autori, prije svih Albe M. Kuntić, Mara Đorđević Malagurska, Lazar Stipić, Joso Šokčić i dr⁵. Oni su u prvoj polovici 20. stoljeća objavili više publikacija i razne novinske članke, u kojima su odricali pravo pripadnosti Bunjevaca hrvatskoj naciji, odnosno isticali su tezu prema kojoj su Bunjevci četvrto jugoslavensko pleme. Te teze iako su sredinom i u drugom dijelu 20. stoljeća djelomice stavljene u stranu zbog proklamirane komunističke jugoslavenske ideologije bratstva i jedinstva, od osamdesetih godina 20. stoljeća do danas ponovnim buđenjem srbijanske nacional-šovinističke politike Slobodana Miloševića doživljavaju svoju drugu revitalizaciju. I danas ih na području Vojvodine i Srbije zastupaju brojni novi autori, okupljeni oko *SANU-a*, *Matice srpske* i umjetno stvorenih “nacionalnih” bunjevačkih organizacija⁶. Razlog za takvo razarajuće djelovanje stranih nacionalnih ideologija, napose velikosrpske ideologije dijelom leži u činjenici da je u 19. stoljeću tijekom hrvatske nacionalne integracije dio hrvatskih prvaka zastupao južnoslavensku ideju, koja je bila i na prostoru Južne Ugarske prihvaćena kao model pri otporu od ugroze tadašnjega vladajućeg mađarskog režima.

3 U vrijeme jugoslavenske monarhističke diktature Jovan Erdeljanović uz pomoć Mihajla V. Kneževića u časopisu Književni Sever tiskao je niz članaka o Bunjevacima, a 1930. godine izašla mu je i knjiga pod naslovom O poreklu Bunjevaca u izdanju SANU-a u kojoj zaključuje da su Bunjevci Srbi katoličke vjere. Vidi: ČERNELIĆ, M. (2006.) Bunjevačke studije, FF PRESS, Zagreb str. 191

4 Isto; str. 188-189

5 Među nabrojanim autorima zasigurno je najistaknutiji Albe M. Kuntić, koji je u svojoj raspravi Bunjevac-Bunjevcima o Bunjevcima 1930. godine ustvrdio: “Ovi takozvani Bunjevački-Hrvati, koji silom hoće da nas *hrvatiziraju*”, svoje tvrdnje osnivaju na veri i jednakosti između nas i Hrvata. Vidi; KUNTIĆ M. A. (1930), Bunjevac-Bunjevcima o Bunjevcima, Izdaje piščevo, Subotica 1930. str. 16

6 Jedan od najnovijih primjera pseudoznanstvenog pristupa jest i održavanje simpozija u organizaciji Nacionalnoga saveta bunjevačke nacionalne manjine i SANU-a, koji se održao u Subotici 7.-9. prosinca 2007. godine. Vidi: Grupa autora (2007.) Zbornik radova sa simpozija “O Bunjevcima” u Subotici 7.-9. decembra 2007., Novi Sad, 245 str.

U to vrijeme Mađari nisu priznavali Bunjevce kao jednu od etničkih skupina koja pripada hrvatskoj naciji, nego su ih svrstavali u "ostale", tj. zajednice s nedefiniranim nacionalnim identitetom. Istodobno, pogubnost prihvaćanja južnoslavenske ideje očita je u djelovanju biskupa Ivana Antunovića i Ambrozija Bože Šarčevića. Oni nisu jasno razlikovali predmoderne etničke zajednice kao što su to Bunjevci i Šokci, od strukturirane moderne nacije. Zato nisu uočili mnoge različite kulturno-identitetske atribute koji su prirodno nastajali tijekom povijesnog vremena te su utjecali na oblikovanje različitih nacionalnih identiteta Srba i Hrvata. Oba gore navedena znamenita Bunjevca u svojim su se radovima otvoreno zauzimala za jedinstvo svih "plemena" u koje su, uz Srbe i Hrvate ubrajali predmoderne etničke zajednice - Bunjevce i Šokce. Upravo su te njihove teze poslije zbušnjivale mnoge autore, koji su smatrali kako se radi o posebnom plemenu, odnosno posebnoj bunjevačkoj naciji⁷. Ipak, Antunovićev i Šarčevićev početni preporodni rad djelomice je utjecao na dio mlađega naraštaja bunjevačkih intelektualaca, koji su krajem 19. i u 20. stoljeću znatno pridonijeli izgradnji hrvatskog kulturnog i nacionalnog identiteta te su pomogli objasniti identitetske veze bunjevačke etničke zajednice s ostatkom hrvatskoga naroda. Od tih bunjevačko-hrvatskih autora, koji su krajem 19. i u prva četiri desetljeća 20. stoljeća pisali o navedenoj temi, treba izdvojiti: Paju i Iliju Kujundžića, Blaška Rajića, Ljudevita Lajču Budanovića, Antu Evetovića Miroljuba, Miška i Ivu Prčića, Matiju Evetovića, Petra Pekića, Aleksu Kokića, Marka Čovića i Josipa Andrića. Od hrvatskih autora ističu se Rudolf Horvat i Stjepan Pavičić, a u novije vrijeme o bunjevačkim Hrvatima zapažene radove objavili su: Ante Sekulić, Dragutin Pavličević, Milena Černelić, Tomislav Žigmanov, Stevan Mačković, Slaven Bačić, Tomo Vereš, Josip Temunović, Robert Skenderović, Mario Bara, Željko Holjevac, Krešimir Bušić i dr. Iz navedenog jasno se vidi kako bunjevačke teme, iako su ih do sada istraživali brojni autori, ni izdaleka nisu posve obrađene i prikazane. Naime, i danas mnogi autori negiraju hrvatsku kulturno-identitetsku i nacionalnu pripadnost Bunjevaca. Stoga u ovom radu želim približiti mali segment djelovanja i života zasigurno jednoga od najznačajnijih bunjevačkih prvaka u 20. stoljeću biskupa Ljudevita Lajču Budanovića, jer je upravo on u brojnim člancima o povijesti

7 Kuntić koristi upravo Antunovića kako bi negirao hrvatsko podrijetlo Bunjevaca te navodi: "Kao dobar dokaz da je Bunjevcima bilo ime Hrvat strano sve do skorih dana služi i ta činjenica, da su sve knjige, rasprave, brošure i udžbenici pisani i posvećivani Bunjevcima i Šokcima". Biskup Antunović izdavao je Bunjevačke novine, Bunjevačku vilu, a poslije je evoluirao i svome velikom djelu dao ime Slavjan. Isto; str. 24

i selidbama bunjevačkog stanovništva znatno pomogao da se tridesetih i četrdesetih godina 20. stoljeća bački Bunjevci izjasne u nacionalnom pogledu kao Hrvati.

Osnovne značajke i utjecaj povijesnih migracija na tijek nacionalne integracije Hrvata Bunjevaca u 20. stoljeću

Pri raščlambi povijesnih silnica koje utječu na strukturiranje nacionalno-integracijskih procesa unutar etničke zajednice bačkih Hrvata Bunjevca u drugoj polovici 19. i početkom 20. stoljeća u prvom redu trebamo imati na umu veliku važnost migracijskoga kretanja hrvatskih etničkih populacija od 13. do 18. stoljeća. Te povijesne selidbe hrvatska historiografija do sada nije potpuno obradila. Također, hrvatski povjesničari ni izdaleka nisu dovoljno pozornosti posvetili istraživanjima migracija prema panonskom prostoru kao što su obradili selidbe Hrvata prema Gradišću u Austriji, Slovačkoj i zapadnoj Mađarskoj u razdoblju osmanske opasnosti od 15. do 17. stoljeća, ili pitanje ekonomskih i političkih migracija tijekom 19. i 20. stoljeća u zapadnoeuropske i preoceanske zemlje. Stoga se i danas susrećemo s problemom definiranja pojma migracija te je pozornost hrvatskih znanstvenika većinom usmjerena na navedene političko-ekonomske selidbe⁸. Ovoj je problematici potrebno posvetiti posebnu pozornost te upozoriti na važne pojmovne raščlambe.

Prva raščlamba koju treba uzeti u obzir jest razdioba povijesnih hrvatskih selidbi na dvije skupine. U prvu bi spadale povijesne migracije uvjetno nazvanog *starijeg hrvatskog iseljenništva*, dok bismo drugu skupinu mogli nazvati *mlađe hrvatsko iseljenništvo*. Starije hrvatsko iseljenništvo su hrvatske etničke populacije koje su se iselile iz stare zemlje podrijetla, upravo od 13. do 18. stoljeća. Drugu skupinu čini mlađe hrvatsko iseljenništvo, koje se s hrvatskih prostora seli u 19. i 20. stoljeću te ga većinom čine ekonomski i politički iseljenici u zapadnoeuropskim i preoceanskim zemljama doseljennja. Kroatiziranim pojmom *iseljenništvo* sa stajališta demogeografskih istraživanja označava se kretanje stanovništva, tj. migracije. Pojmovi *starije* i *mlađe* hrvatsko iseljenništvo

8 Ivo Nejašmić o pojmu migracija (seljenja stanovništva) kaže: Već je utvrđeno da se pod migracijom razumijeva promjena mjesta stalnog boravka (prebivališta) bez obzira na udaljenost. On također navodi pet općenitih tipova migracija. Vidi; NEJAŠMIĆ, I. (2005.) Demografija: Stanovništvo u prostornim odnosima i procesima, Školska knjiga, str. 120-121

pojašnjavaju, i u skladu su s demografskom tipizacijom te jasnije kategoriziraju vremensko razdoblje u kojemu se to kretanje ostvaruje, odnosno vremenski tijek tih povijesnih migracija⁹.

Zašto je to važno, govore činjenice što je starije hrvatsko iseljeničtvo danas u zemljama doseljenja u većini slučajeva prihvaćeno kao autohtona zajednica, npr. u Austriji i Mađarskoj, prema tim hrvatskim manjinama navedene države useljenja postupaju u skladu s posebno izrađenim nacionalnim zakonodavstvima koja su u skladu s međunarodnim poveljama o zaštiti autohtonih manjina. Posebice se izdvaja *vremenski diskontinuitet*, jer o seobama hrvatskih populacija u srednjem i ranom novom vijeku do 15. stoljeća gotovo nema radova, a postoje i mnoge praznine iz razdoblja osmanske opasnosti, poglavito o etničkom podrijetlu iseljenog stanovništva, i to kad je riječ o iseljavanju etničkih zajednica Bunjevaca i Šokaca.¹⁰ Upravo su te selidbe po broju stanovništva, učestalosti i demografskoj slici cjelokupnog prostora iseljenja i doseljenja bitno odredile tijek povijesnih zbivanja u pogledu rasprostiranja, brojnosti te u društvenom, kulturnom i vjerskom razvoju krajeva iseljenja i doseljenja. Treba istaknuti kako je upravo novonaseljeno stanovništvo u mnogome nositelj modernizacijskih kretanja tijekom 18. i 19. stoljeća.

Kao drugu važnu raščlambu kada se govori o povijesnim selidbama hrvatskih etničkih zajednica Šokaca i Bunjevaca moramo prije svega uzeti u obzir i stajalište suvremenih demogeografskih i socioloških spoznaja. Naime, te selidbe, sa stajališta interdisciplinarnog pristupa proučavanja složenih okolnosti oblikovanja nacionalnih identiteta imaju sva obilježja trajne promjene stalnog mjesta boravka (prvotnog prebivališta), a migranti sele na veće udaljenosti, i to izvan tadašnjih državnih i administrativnih granica. Stoga velike

9 Isto; str. 120-121

10 Zoran primjer jest povijesna karta tiskana u Hrvatskom povijesnom atlasu, na kojoj su tek tankim crtama označene brojne povijesne selidbe tih etničkih skupinama s prostora Dalmacije, Hercegovine i Bosne prema novim odredištima u Slavoniji, Srijemu, Baranji, Bačkoj i Banatu, odnosno na prostor Primorja, Gorskoga kotara i Like od 15. do početka 18. stoljeća. U prilog navedenoj tezi o nedovoljnom poznavanju povijesnih selidbi i njihovim posljedicama mogu kao primjer poslužiti i sadržaji hrvatskih povijesnih udžbenika za osnovne i srednje škole, koji gotovo nemaju spomen o migracijama hrvatskih etničkih skupina Bunjevaca i Šokaca. Bunjevci i Šokci kao hrvatske etničke zajednice tek se rijetko javljaju u tekstovima povijesnih udžbenika, i to jedino u povijesnoj usporedbi o djelovanju biskupa Antunovića i pokretanju preporoda kod bačkih Hrvata u drugoj polovici 19. stoljeća. A od znamenitih bačkih bunjevačkih Hrvata iz 20 st. u udžbenicima se ne spominje nijedno ime. Vidi: PAVLIČEVIĆ, D. (2000.) *Povijest /*, Alfa, Zagreb i PETRIĆ, H, HOLJEVAC, Ž, KOLARDIMITRIJEVIĆ, M, (2003.) *Povijest /*, Meridijani, Zagreb

bunjevačke selidbe po demogeografskoj tipizaciji spadaju u konačne, trajne i vanjske migracije.¹¹ U nešto manjem opsegu selidbe su se nastavile i od 18. do 20. stoljeća, ali se u tom razdoblju mogu tipizirati kao unutarregionalne, jer se ostvaruju u Habsburškoj Monarhiji, odnosno unutar prve i druge jugoslavenske zajednice, koje djelomice imaju obilježja njihajnoga kretanja, tj. cirkulacije.¹²

Treba istaknuti kako novodoseljeno stanovništvo sa stajališta socioloških istraživanja u društvenom pogledu na tim prostorima doseljenja znatno određuje modernizacijski razvoj novoga prostora, i to kulturni, vjerski, gospodarski i politički¹³. Upravo Hrvati-Bunjevci tijekom 18. i 19. stoljeća na prostoru južne Ugarske obnašaju vodeće položaje u upravi južnougarskih gradova i županija, što dovodi i do njihove djelomične integracije, ali i asimilacije na razini elitnih skupina. Za razliku od tih odnarođenih elita bunjevački i šokački puk, koji je u to vrijeme još duboko ukorijenjen u primarnim tradicijskim vrednotama i ima svijest o povezanosti s običajima staroga kraja, nije dopustio prodor asimilacije nego je ostao unutar zajednice homogen i kulturno-identitetski nepromijenjen.

Ipak, dio prvaka hrvatsko-bunjevačke zajednice i Bačke crpeći snagu iz tog narodnoga identiteta, povezuje se s kulturnim, vjerskim i društvenim institucijama u Trojednoj Kraljevini. Tijekom 19. i u prvoj polovici 20. stoljeća počinju izgrađivati kulturne veze, i na taj način izravno utječu na modernizaciju i nacionalnu integraciju tih rubnih hrvatskih etničkih zajednica. U ovome radu smo samo ukratko naznačili važnost istraživanja povijesnih migracija starijeg hrvatskog iseljeništa na primjeru etničke zajednice Bunjevaca, ali je svakako u budućnosti potrebna dublja metodološka i pojmovna raščlamba.

-
- 11 Trajna seljenja većinom su uzrokovana ratnim akcijama od provala Tatarâ 1242. godine, križarskih vojni po Bosni do najvećih seoba u vrijeme osmanske ugroze od 15. od kraja 17. stoljeća.
 - 12 Unutarregionalna seljenja posebice dolaze do izražaja u 18. st. s područja Like na prostor Slavonije, Srijema i Bačke, pretežito nakon bunjevačkih, tj. ličkih ustanaka u 18. stoljeću ili u vrijeme brojnih socijalnih i gospodarskih migracija tijekom 19. i 20. stoljeća, npr. selidba više tisuća hercegovačke djece u Slavoniju, Srijem i Bačku zbog velike nestašice hrane tijekom Prvoga svjetskoga rata.
 - 13 Nejašmić dobro primjećuje kako sociolozi migracije gledaju mnogo složenije te navodi: Socijolozi migracije gledaju kao prijelaz iz jedne socio-kulturne sredine u drugu, bitno različitu sredinu, a to znači da njima nije samo dostatna promjena (geografskog) prostora. Vidi: NEJAŠMIĆ, I. (2005.) Demografija: Stanovništvo u prostornim odnosima i procesima, Školska knjiga, str. 120-121, bilješka 139

Kratka biografija zaboravljenog i prešućenog subotičkog biskupa Ljudevita Lajče Budanovića

Zasigurno jedan od vodećih prvaka hrvatsko-bunjevačke zajednice u Bačkoj krajem 19. i početkom 20. stoljeća jest pomalo zaboravljen i prešućen biskup Ljudevit Lajčo Budanović¹⁴. Rodio se u Bajmoku 27. ožujka 1873. godine

Sl. 1.
Fotografija biskupa
Ljudevita Lajče Budanovića iz
Klasja naših ravni 1936. godine

*Pokrovitelj proslave 250. godišnjice
Velike Gospojine u Bačkoj krajem
1936. godine*

Subotica, 16. prosinca, 1936. god.

Gospodine Uredniče!

Ovogodišnje „Klasje“ opituje proslavu što su Bunjevci na blagdan Velike Gospojine o. g. održali u Subotici; začuati ćemo uspomenu ove svetkovine, jer nam se pred očima obnovila prošlost našega naroda, koji je i posli 250 godina jasno htio posvećiti da nepomičeno živi u njema svist, da su Bunjevci varda bili i vjerna dica svete katoličke Crkve i odličan ogranak velikoga hrvatskoga naroda. Ova dva osiđaja drže nas u jedinstvu sa onom našom braćom koja su ostala za nama na jugu u sjevernoj Dalmaciji, u Lici i na senjskom Primorju.

Ova svist da se nikada ne bi ugasila u našem narodu, a da se svaki Bunjevac rado sija ove proslave kojom je naš narod sjajnog dokaza dao da smo mi kršćani katolici i pravi Bunjevci Hrvati.

Zato želim da ova „Klasje“ naše pristupa u svako bunjevačko srce.

*Lajčo Budanović,
biskup.*

1 Prikazujući primjer vrednovanja života biskupa Ljudevita Lajče Budanovića, općenito u Hrvatskoj, a napose među bačkim Hrvatima Bunjevcima, Tomislav Žigmanov iznosi: "Kako, drugim riječima pitamo se, u uvodu teorijski iznijeto o pamćenju i sjećanju konkretno stoji i vrijedi kod Budanovićevih sunarodnjaka ovdje i sad. ... Pamćenje, kako u sferi nacionaliteta tako i u sferi katoliciteta, nije ni na kakav način ozbiljno ustrojeno i organizirano, i to u svim svojim sferama postojanja, što znači i u znanosti, osim što, vjerojatno, postoji u najelementarnijim formama, dok sjećanje, osim u privatnosti, pulsira putem, istina vrlo rijetkih, javnih manifestacija, koje se unajvećma organiziraju i priređuju u okviru ili pak oko Crkve, što je onda sve skupa u funkciji njihove još snažnije društvene marginalizacije". Vidi; ŽIGMANOV, T. (2006.) Hrvati u Vojvodini danas. Traganje za identitetom, Hrvatska sveučilišna naklada i Pučko otvoreno sveučilište, Zagreb, str. 164

u uglednoj zemljoposjedničkoj obitelji¹⁵. Školovao se u Bajmoku, Subotici i Kaloči, a u tom nadbiskupskom gradu završio je i Teološki fakultet. Godine 1897. zaređen je za svećenika. Nakon zaređenja službuje u više južnougarskih mjesta. Jedan je od prvih hrvatskih svećenika na području Bačke koji promiče ideje *Katoličkog pokreta* utemeljene na enciklikama *Rerum Novarum* i *Quadregesimo Anno*. Budanović je te ideje prihvatio još kao sjemeništarac u Kaloči.¹⁶ Stoga je već kao mladi kapelan u Novom Sadu, zajedno s mađarskim svećenicima i studentskom mladeži 1910. godine pokrenuo rad *Kršćanskog liceja društvenih znanosti*. Namjera je bila među intelektualcima spriječiti izraženo protukršćansko djelovanje tamošnjih socijaldemokrata. Budanović je bio jedan od inicijatora *Pokreta kršćanskih socijalista*, a uređivao je i stranački list toga udruženja *Délvidéki Újság* (Novine Južne krajine)¹⁷. Nakon što su ga više crkvene vlasti premjestile u Baju, Lajčo Budanović sve više pozornosti posvećuje socijalnom i kulturnom položaju vlastitoga hrvatsko-bunjevačkog naroda. U Baji je za Bunjevce osnovao *Bajsku kršćansku čitaonicu*, a nešto poslije u Beregu čitaonicu i prosvjetno društvo *Kultura*. Kraj Prvoga svjetskoga rata dočekao je u Beregu, ali su ga mađarske više crkvene vlasti zbog “panslavenskog” djelovanja ponovno postavile za župnika u Baji s nadom da će ga u tom promađarskom gradu lakše nadzirati. Upravo se u Baji 1919. godine istaknuo kao jedan od vođa južnoslavenskog pokreta. Još u Beregu je s bačkim svećenicima Matićem, Piukovićem i Rajićem osnovao *Kršćansko i narodno udruženje*, prvu organizaciju koja je nakon ratnih stradanja okupila sve bačke Bunjevce. Navedena organizacija

15 Ljudevit Lajčo Budanović rodio se u Bajmoku pokraj Subotice, roditelji Albe Budanović i Đula Dulić, kćer prvoga predsjednika Pučke Kasine Đene Dulića. Kasina je bila najstarija subotička bunjevačka organizacija, koja je u 19. i početkom 20. stoljeća okupljala sve nacionalno svjesne građane bez obzira na stalešku pripadnost. Vidi: Subotička Danica ili Bunjevačko-šokački kalendar za pristupnu godinu 1924., Subotica, str. 33, O životu i radu biskupa Budanovača. Vidi: TEMUNOVIĆ, J. (2002.) Budanovača, Lajčo (Ljudevit), Leksikon podunavskih Hrvata-Bunjevaca i Šokaca, br. 4, Bu, HAD, Subotica, str. 2-5.

16 Subotička Danica ili Bunjevačko-šokački kalendar za pristupnu godinu 1924. donosi prigodom imenovanja za biskupa kratak životopis biskupa Budanovača, a u tekstu je i izjava njegova profesora iz Kaloče. Lajčo Budanović je bio Bunjevac i pred starješinstvom već poznat, kao “panslav”. Zato je ostao u Kaloči i tu je studirao bogosloviju. Jedan njegov profesor je rekao: “Ovakav pojav, kakav je L. Budanović: i sila i karakter, - u sto godina, samo se jednom ukaže”. Vidi: Subotička Danica ili Bunjevačko-šokački kalendar za pristupnu godinu 1924., Subotica, str. 34, O školovanju biskupa Budanovača u Kaloči te posebnom socijalnom utjecaju isusovaca koji su djelovali u sklopu Marijine kongregacije, više vidi: VEREŠ, T. (1997.) Bunjevačko pitanje danas, Subotičke novine, Subotica, str. 35

17 Isto; VEREŠ, str. 36-43

otvoreno se zauzimala za odcjepljenje toga prostora od Ugarske i pripajanje novoj Državi SHS, odnosno Kraljevini SHS. U tom je smjeru nastavio djelovati i kao bajski župnik, ali se 1920. godine sukobio s predstavnicima srbijanske okupacijske vojne vlasti oko statusa *Bajskoga trokuta*. U to vrijeme srpski monarhistički krugovi, na čelu s ministrima Pašićem i Vesnićem odlučili su taj prostor naseljen većinom Bunjevcima prepustiti Mađarima, čemu su se odlučno suprostavili bunjevački prvaci¹⁸. Budanović je prisiljen napustiti Baju i zbog srpskih i zbog mađarskih pritisaka te postaje župnik u središnjoj subotičkoj Župi sv. Terezije Avilske. Budanović od tog vremena još intenzivnije nastavlja, uz svesrdnu potporu vlč. Blaška Rajića, svoj pastoralni, karitativni, kulturni i društveni rad. Upravo u Subotici, najvećem bunjevačkom gradu, ali i jednom od najvećih gradova nove države, vrlo brzo dolaze do izražaja sve organizatorske sposobnosti tog znamenitog hrvatsko-bunjevačkog domoljubnog svećenika¹⁹. Iako nakon odlaska u Suboticu, nije više aktivan u političkom životu zajednice, ne smanjuje borbu za poboljšanje ugroženih vjerskih, nacionalnih i ljudskih prava bunjevačkoga stanovništva. Te njegove organizacijske sposobnosti i požrtvovni pastoralni rad zasigurno su pridonijeli odluci Vatikana da ga 1923. godine postavi na mjesto apostolskog administratora novoosnovane *Bačke apostolske administrature* sa sjedištem u Subotici²⁰. Ubrzo je uvidio kako zbog nedostatka hrvatskih

18 Još početkom 1919. godine, dok je bio bereški župnik, Budanović je pozvao svećenike Matića, Piukovića i Rajića kako bi se dogovorili i organizirali nov popis pučanstva pod okriljem Kršćanskog i narodnog udruženja. Smatrali su kako je važno Mirovnu konferenciju u Parizu izvijestiti o stvarnom stanju broja pučanstva u cijeloj Bačkoj, jer su prijeratne mađarske statistike manipulirale brojem slavenskoga stanovništva, a nakon što su ti novi popisi izrađeni Budanović ih je osobno predao Jovanu Cvijiću, srpskom stručnom opunomoćeniku na toj konferenciji. Vidi: PEKIĆ, P.(1930) Povijest Hrvata u Vojvodini, od najstarijih vremena do 1929. godine., Matica hrvatska, Zagreb, str. 233-234.

19 Subotica je po popisu iz 1919. godine imala 101.286 stanovnika, pa je bila treći grad Kraljevine SHS, odmah iza Beograda i Zagreba. Popis iz 1919. godine za razliku od popisa iz 1910. godine, koji su izradile mađarske vlasti, u mnogome se razlikovao. Naime, udjel Bunjevaca povećao se na 65.135, a udjel mađarskoga stanovništva pao je na samo 19.870. Porastao je i broj Srba koji su po popisu iz 1910. godine brojali 3371, a po novom popisu 8737. U popis su uvršteni i Nijemci i Židovi koji je u Subotici početkom godine 1919. bilo 4251 odnosno 3293, a zabilježeni su podaci o religijskoj pripadnosti i po zanimanjima. Vidi; HAS, F: 47, I. 22/1919

20 Subotička Danica piše: 10. veljače "naimenovan" je Apostolskim Administratorom preč. G. Ljudevit Budanović za onaj dio Bačke koji spada u Jugoslaviju. Ovim je činom prešla sva duhovna vlast od Kaločke nadbiskupije na novog Apostolskog Administratora. Nova crkvena pokrajina već je u to vrijeme brojala 491.097 vjernika, koji su po nacionalnosti bili Nijemci, Mađari, Slovaci i Hrvati Bunjevci i Šokci. U sastavu Bačke apostolske administrature bilo je tada 90 župa, 30 vikarija, 11 dekanata 151 svećenik, 3 muška i 24 ženska samostana. U to je vrijeme i subotički

odgojno-obrazovnih zavoda i posvemašnje srbizacije prostora Bačke, mora spriječiti novu asimilacijsku politiku te je već od sredine 1920-ih godina darovite učenike upućivao na daljnje školovanje u Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu, napose u znamenitu travničku *Isusovačku gimnaziju*. Tih godina nakon preuzimanja dužnosti apostolskog administratora i posvećenja za biskupa, Budanović intenzivno radi na unutar-njem ustrojstvu nove crkvene pokrajine. U bačkim bunjevačkim mjestima, pa tako i u Subotici, gradi mnoge nove župe, ali istodobno snažno podupire razvoj *Hrvatskog katoličkog pokreta* i *Katoličke akcije* među lokalnim hrvatskim stanovništvom. U tu svrhu materijalno pomaže otvaranje katoličke tiskare *Alfa*, u kojoj se tiskaju svi bački katolički listovi i časopisi, od kojih su za podizanje kršćanske i nacionalne svijesti stanovništva značajni *Subotičke novine*, *Hrvatske novine* i *Danica ili bunjevačko-šokački kalendar*.

Njegov rad na području kulture došao je naročito do izražaja nakon što su 1929. godine monarhistički krugovi uveli diktaturu te je zabranjen rad svim političkim i društvenim organizacijama s nacionalnim predznakom.²¹ Već tada je Budanović, zajedno sa skupinom uglednih subotičkih svećenika i intelektualaca, započeo stvarati preduvjete za povezivanje svih hrvatskih kulturnih i društvenih organizacija. Svrha je bila suprotstaviti se hegemonizmu i nasilnoj asimilacijskoj politici prema Bunjevcima. Tako je biskup već 1933. godine, u najtežim danima diktature, utemeljio *Zadužbinu biskupa Budanovača*²². Toj zakladi biskup je namijenio zadaću podizanja zapuštene i ugrožene nacionalne svijesti tamošnjeg hrvatskog pučanstva te je u osnivačkom dokumentu vlastiti cilj izrazio tako što osobna velika materijalna sredstva prilaže za "humano-prosvjetne potrebe Sla-

franjevački samostan izdvojen ispod crkvene jurisdikcije mađarske franjevačke provincije sv. Spasitelja i pridružen hrvatskoj provinciji sv. Ćirila i Metoda. Lajčo Budanović 1927. godine postaje naslovni cizamski biskup te je posvetu primio 1. svibnja iste godine iz ruku apostolskog nuncija u Beogradu nadbiskupa Pellegrinetta kao i zagrebačkog nadbiskupa Bauera i đakovačkog biskupa Akšamovića. Tom posvećenju bio je nazočan i vrhbosanski nadbiskup Šarić s kojim je novi biskup već usko surađivao unutar Hrvatskog katoličkog pokreta. Vidi: Subotička Danica ili Bunjevačko-šokački kalendar za pristupnu godinu 1924, Subotica 1924., str. 136 isto; Subotička Danica ili Bunjevačko-šokački kalendar za pristupnu godinu 1928, Subotica 1928. i SEKULIĆ, A. (1991) Bački Hrvati, JAZU, Zagreb, str. 86.

21 U Subotici je diktatorski beogradski režim nasilno prekinuo rad hrvatskih političkih, ali i velikoga dijela društvenih organizacija kao što su HSS i Vojvođanska pučka stranka, koja je politički djelovala u bliskim odnosima s Hrvatskom pučkom strankom. Prekinut je rad Hrvatskoga katoličkog Orla te je zabranjeno tiskanje Hrvatskih novina.

22 Vidi: TEMUNOVIĆ, J. (2002.) Zaduzbina biskupa Budnovača, Pučka kasina 1878. i Hrvatska udruga "Lajčo Budanović", Subotica, 146 str.

vena katolika svoga rodnog kraja²³. Zakladu je stavio pod upravu *Subotičke matice*, središnje kulturne-prosvjetne organizacije koju je također s msgr. Blaškom Rajićem osnovao i kao mecena podupirao.²⁴

Upravo je *Subotička matica* od 1933. godine postala glavni institucijski nositelj svih kulturnih aktivnosti bačkih Hrvata Bunjevaca. U *Matici* je već 1936. godine na poticaj msgr. Blaška Rajića i biskupa Budanovića organizirano obilježavanje 250. godišnjice dolaska veće skupine Bunjevaca u Bačku. Na proslavi, uz veliko mnoštvo naroda iz svih krajeva Bačke, sudjelovali su i mnogi uzvanici iz drugih hrvatskih krajeva, a i predstavnici bunjevačkih Hrvata iz Senja i Like. Među tim hrvatskim uzvanicima istaknuto mjesto zauzeo je upravo Josip Tomljenović, predstavnik primorsko-ličkih Bunjevaca²⁵. Kao pokrovitelj proslave biskup Budanović je u časopisu *Klasje naših ravni* jasno istaknuo važnost i svrhu te javne manifestacije, te je u tim teškim vremenima velikosrpske ugroze nedvosmisleno posvjedočio identitetsku pripadnost Bunjevaca hrvatskom narodu. Biskup Budanović već tada ističe i povezanost s drugim hrvatsko-bunjevačkim etničkim skupinama kada u uvodnoj riječi piše: "Ova dva osiečaja drže nas u jedinstvu s onom našom braćom koja su ostala za nama na jugu u sivernoj Dalmaciji, Lici i na senjskom Primorju. Ova svist da se nikad ne bi ugasila u našem narodu, a da se svaki Bunjevac rado sića ove proslave kojom je naš narod sjajnog dokaza dao da smo mi kršćani katolici i pravi Bunjevci Hrvati"²⁶. Upravo tu identitetsku vezu o zajedničkoj zemlji podrijetla svih bunjevačkih Hrvata zorno je prigodom te velike proslave 250. godišnjice doseljenja, posvjedočio i mostarski biskup Alojzije Mišić. On je u pozdravnom govoru istaknuo duboku povezanost Bunjevaca i njegove biskupije kao prostora matične pradomovine²⁷. Upravo obilježavanje velike obljetnice selidbe Bunjevaca u

23 Isto; str. 15

24 Biskup Budanović ne samo da je Maticu hrvatsku novčano pomagao, nego je kupnjom zgrade u Harambašičevoj ulici br. 5 toj ustanovi osigurao odgovarajući prostor. Vidi; TEMUNOVIĆ, J. (2002.) *Subotička Matica, Pučka kasina 1878.*, Subotica, 157 str.

25 U Subotičkoj Danici pod pseudonimom Kroničar autor je zapisao: "Iza ovih još je govorio Stjepan Barbarić iz Mostara u ime hercegovačkih studenata i seljaka, Josip Tomljenović iz Senja kao predstavnik ličkih Bunjevaca te zagrebački hrvatski narodni zastupnik Milutin Mayer". Vidi: Subotička Danica ili Bunjevačko-šokački kalendar (sa slikama) za prostu godinu 1937, Subotica 1937. str. 53.

26 Vidi: *Klasje naših ravni*, br. 4, Godina II., Subotica 1936. str. 193.

27 Biskup Mišić u članku pod naslovom *Mojim milim, dobrim i zlatnim Bunjevcima* piše: "Slava i sjećanje Bunjevaca na viteška i sjajna djela otaca, preda, slava je i njihove matere domovine Hreceg-Bosne, slava je i biskupa ko nasljednika u starini vrijednih biskupa pradomovine". Isto; str. 197

Bačku označilo je i prekretnicu u djelovanju hrvatsko-bunjevačkih elita, jer je mnoštvo naroda nazočne obvezalo da poduzmu korake prema integraciji svih Hrvata te su vodeći predstavnici zajednice u drugoj polovici tridesetih godina 20. stoljeća zauzeli jasne stavove o potrebi stvaranja jačih veza sa zagrebačkim integracijskim središtem. To je posebice došlo do izražaja nakon uspostave *Banovine Hrvatske* 1939. godine, kada i bački Hrvati otvoreno zahtijevaju da se *Bačka Hrvatska*, tj. šest bačko-baranjskih kotara većinski nastanjenih bunjevačko-šokačkim Hrvatima priključi matiči domovini²⁸.

Taj sveopći hrvatski plebiscitarni pokret bačkih Hrvata za ujedinjenje toga prostora s Banovinom Hrvatskom nasilno je spriječio *Srpski kulturni klub* uz izravnu potporu beogradske vlasti²⁹. Javno su se želje bačkih Hrvata morale predstaviti hrvatskoj javnosti 1940. godine u Zagrebu, u organizaciji *Hrvatske kulturne zajednice* iz Subotice i *Društva bačkih Hrvata* iz Zagreba, a skupu su izravnu potporu pružili biskup Budanović i nadbiskup Stepinac.³⁰ Nakon završetka prvoga radnog dana u večernjim satima održana je u *Hrvatskom narodnom kazalištu* svečana predstava u čast gostiju iz Bačke i Baranje.³¹ Mnogi Zagrepčani tih su dana ovacijama pozdravljali biskupa Budanovića i narodne predstavnike bačkih Hrvata msgr. Blaška Rajića i senatora Josipa Đidu Vukovića.

Ipak, početkom Drugoga svjetskoga rata i brzim rastrojstvom monarhističke Jugoslavije sva ta kulturna i politička nastojanja doživjela su kraj. Naime, dolaskom novih totalitarnih režima zaustavljaju se svi nacionalni i teritorijalni integracijski procesi, a bački bunjevački Hrvati doživljavaju nova teška stradanja. Tako su već 1941. godine mađarske okupacijske vlasti Bačku, Baranju i Banat ponovno

28 Tih šest kotara su: Batina, Darda, Apatin, Odaci, Sombor i Subotica. Isto; str. 269 i Subotičke novine; 1940. br. 51, str. 2.

29 Isto; str. 207-212

30 Marko Čović u knjizi Neojugoslavenska Jugoslavija i Hrvati krivo navodi kako je taj veliki skup održan u Zagrebu 1941. godine, a za ne ulazak Bačke Hrvatske u Banovinu Hrvatsku izravno optužuje Vladka Mačeka, predsjednika HSS-a, koji je u pregovorima popustio pod pritiskom beogradskih krugova. Treba naglasiti kako je biskup Budanović tom prigodom odsjeo u nadbiskupskim dvorima kod nadbiskupa Alojzija Stepinca. Vidi: ČOVIĆ, M. (1975.) Neojugoslavenska Jugoslavija i Hrvati, Knjižnica Hrvatske revije, München-Barcelona, str. 152-153 i BUŠIĆ, K. (2005) Društveno, kulturno i političko organiziranje bačkih Hrvata-Bunjevaca 1918.-1941. (Uloga bunjevačkih elita u procesu nacionalne integracije i modernizacije hrvatske zajednice u Bačkoj), Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, magistarski rad, Zagreb, str. 270-271.

31 Biskup Lajčo Budanović i msrg. Blaško Rajić tom su prigodom sjedili u svečanoj loži, a u trenutku njihova ulaska orkestar je zasvirao himnu *Lijepu našu*, te je potom izvedena Zajčeva opera *Nikola Šubić Zrinski*. Isto; 270-271.

integrirali u svoj državni teritorij, a vodeće osobe unutar bunjevačke zajednice bile su ili uhićene ili u znatnoj mjeri prisiljene smanjiti dotadašnji domoljubni rad. U to vrijeme upravo hrvatski domoljubni svećenici u Bačkoj na čelu s biskupom Budanovićem najviše su izloženi progonu. Već sredinom 1941. godine msgr. Blaška Rajića i biskupa Budanovića mađarske vlasti su internirale iz Subotice u Mađarsku³². Mađarske crkvene vlasti iz Kaloče, po nalogu vlasti iz Budimešte, ukidaju *Bačku apostolsku administraturu* te ju ponovno pripajaju Kaločkoj nadbiskupiji. Dok je biskup Budanović bio u internaciji, mađarski dužnosnici u Subotici pravnim smicalicama pokušavaju njegovu i imovinu *Subotičke matice* postupno podijeliti i otuđiti. Biskup u to vrijeme tajnim kanalima komunicira sa Suboticom te kako bi spasio imovinu, mađarskim vlastima prijavljuje *Osnovni list*, temeljni dokument kojim dokazuje pravo na vlasništvo nad zakladnim pokretninama i nekretninama. To potvrđuje i u svojoj *Oporuci* pisanoj u internaciji 1942. godine³³. Treba istaknuti kako i u tom ratnom razdoblju dio hrvatskih kulturnih društava s prostora Bačke nastavlja raditi u otežanim uvjetima³⁴. Mađarske vlasti već krajem 1943. godine, zbog poraza na bojištima i napredovanja sovjetskih i jugoslavenskih partizanskih snaga prema granicama Mađarske, moraju osloboditi biskupa Budanovića i vratiti ga iz internacije.

Slom mađarskog režima i ponovna uspostava Druge jugoslavenske zajednice, pod vodstvom komunista, donosi nova iskušenja. U pogledu represije nad istaknutim Hrvatima stanje u Bačkoj nije se znatnije poboljšalo, nego se u mnogome pogoršao. Naime, novi jugoslavenski komunistički totalitarni režim, iako Bunjevce priznaje kao Hrvate, svom silom pokušava srušiti sve elemente ranijega građanskoga društva te se posebice obračunava s Crkvom, najjačom i najutjecajnijom institucijom predratnog vremena. Komu-

32 Rajić je bio interniran u Budimpeštu, a biskup Budanović također je 1941. godine zatočen u Budimpešti; potom ga mađarske vlasti šalju u samostan Mátraverebély u Karpate.

33 Osnovni list je u posjedu Subotičke biskupije, a čuva se u Institutu Ivan Antunović iz Subotice. Prijepis cijeloga dokumenta donosi pok. vlč. Josip Temunović u knjizi *Zadužbina biskupa Budanovića*. Također u *Oporuci* on potvrđuje njegovu raniju želju: "da osim svoje posebne zadaće (Zaklada) služi istoj određenoj svrsi: za promicanje humano-prosvjetnih potreba Slavena katolika na području Bačke, Baranje i Banata". Vidi: TEMUNOVIĆ, J. (2002.) *Zadužbina biskupa Budanovića*, Pučka kasina 1878. i Hrvatska udruga "Lajčo Budanović", Subotica, str. 23-32 i 33-37

34 Historijski arhiv u Subotici i privatna pismohrana Ljudevita Vujkovića Lamića mlađeg posjeduju brojne dokumente iz razdoblja 1941. - 1944. godine, iz kojih se jasno vidi da su kulturna društva npr. HKPD Neven iz Subotice i tijekom ponovne mađarske vlasti nastavili raditi, o čemu su obavještene vlade u Budimpešti i Zagrebu.

nisti su do 1948. godine nasilno ugasili rad svih hrvatskih društava i organizacija čije je djelovanje bilo vezano za Katoličku crkvu. Tu sudbinu vrlo brzo doživljava i biskup Budanović, odnosno njegova *Zaklada*. Već 1946. godine dio zakladne imovine uzurpirao je Gradski odbor USAOV-a, a nacionalizirano mu je i svih 107 lanaca privatne obiteljske zemlje, koju je također već ranije namijenio kao materijalni temelj za prosvjetno-kulturne potrebe svojega naroda. A oduzimanjem kuće *Subotičke matice* otuđene su i društvene pokretnine³⁵.

Tih je godina komunistički režim nad biskupom Budanovićem provodio torturu. O napadu na njega svjedoči i kardinal Alojzije Stepinac do kojega je u Krašić stigla vijest da su komunisti potaknuli napad te da je biskup morao žurno napustiti Sombor spašavajući živu glavu pred razularenom gomilom.³⁶ Domoljubni biskup Ljudevit Lajčo Budanović umro je u Subotici 16. ožujka 1958. u 85. godini života i 61. godini svećeničke službe. Nije dočekao ostvarenje svojih želja i zamisli da sve hrvatske institucije djeluju pod jednim krovom te da njegova velika imovina, koju je za života uporno prikupljao, posluži za humano-prosvjetne potrebe njegova voljenog bunjevačko-hrvatskog roda³⁷.

35 Porazna je činjenica što je tom prigodom u seljenju i brojnim premetačinama netragom nestala matičina bogata arhiva, tj. vrijedna kulturno-povijesna građa o djelovanju predratnih hrvatskih građanskih kulturnih i društvenih organizacija. Naime, i te su organizacije djelovale i svoje društvene prostorije imale pod istim krovom. O tom tragičnom vremenu komunističke represije, u predgovoru knjige *Život i rad Paje Kujundžića* autora dr. Matija Evetović, pok. vlč. Lazar Ivan Krmpotić piše: "Sama Providnost nam je dala životopis spomenutog svećenika koji je napisao dr. Matija Evetović i objavio u tridesetak nastavaka u Subotičkim novinama od 6. rujna 1940. do 4. travnja 1941. godine. To djelo ima svoju potpunu vrijednost i danas, šezdeset godina nakon njegovog objavljivanja, iz jednog posebnog razloga, budući da je većina izvornih dokumenata nestalo likvidacijom Subotičke matice u vrijeme nakon Drugoga svjetskog rata negdje 1946". Vidi: TEMUNOVIĆ, J. (2002.) *Zadužbina biskupa Budanovaća, Pučka kasina 1878.* i Hrvatska udruga "Lajčo Budanović", Subotica, str. 124-143 usp. EVETOVIĆ, M. (2005.) *Život i rad Paje Kujundžića, Pučka kasina 1878.* Subotica, str. 1.

36 Prisposobu je zabilježio u svojem dnevniku krašički župnik Vranković, a kardinal kaže: "I biskupa Budanovaća ispremlatili upravo. Uzeli mu tom zgodom biskupski križ i prsten! To je *narod* učinio! No starac biskup ne popušta! O istom događaju svjedočio mi je prigodom mojega boravka i rada na magisteriju i pok. vlč. Temunović koji je tom prigodom kao ministrant i sjemeništarac bio uz biskupa Budanovaća". Vidi: VRANKOVIĆ, J. (2006.) *Dnevnik, Urednik Juraj Batelja, Postulatura blaženog Alojzija Stepinca, Zagreb* str. 163.

37 Velikim naporom pok. vlč. Temunovića subotički biskup Penzes, nakon demokratskih promjena u Vojvodini/Srbiji i pada režima Slobodana Miloševića, uspio je pokrenuti novi Zadružbinski odbor, kojemu je svrha bila, a nadam se to je i danas, vratiti veliku biskupovu imovinu kako bi se stavila u funkciju njegove oporučne želje.

Značenje Budanovićevih povijesno-putopisnih radova
pri podizanju nacionalne svijeti u Bačkoj s posebnim osvrtom
na identitetsko povezivanje Senja i Subotice 30-ih godina 20. stoljeća

Istražujući razgranato djelovanje prešućenog i zaboravljenog subotičkoga biskupa Ljudevita Lajče Budanovića uz veliki pastoralni, društveni i kulturni rad, napose je važno upozoriti na do sada nedovoljno poznat segment njegova znanstvenog i publicističkog doprinosa istraživanjima prošlosti bunjevačke etničke zajednice, kao i valorizaciji te zajednice u sklopu cjelokupnoga hrvatskoga kulturnoga i nacionalnoga identiteta. O važnosti identitetskoga prepoznavanja matične zemlje doseljavanja za nacionalno integracijska kretanja među Hrvatima Bunjevcima u Bačkoj zorno svjedoče i tri povijesno-putopisna rada,

SI. 2.

Preslika naslovne
stranice putopisa Med
Bunjevcima u Dalmaciji,
Hrvatskom Primorju i Lici,
Subotička Danica 1937.

...
**MED BUNJEVCIMA U DALMACIJI, HRVATSKOM
PRIMORJU I U LICI**

Naša narodna predaja o porijeklu Bunjevaca drži, da smo se iz okoline Bune rijeke doselili u ove krajeve, i ova se predaja osniva na sličnosti imena Bune i Bunjevaca; ova predaja se sačuvala i med drugim Bunjevcima na jugu; pozivaju se i na slične nazive kod drugih naseljenja: izmed Novog i Senja nalazi se jedna uvala na morskaj obali, i u nju se izlijeva za vrijeme velikih kiša jedan oveci potok, koji se zove Bunica; u Liki ima selo Bunić.

Ova predaja nije vjerojatna; dolina oko Bune je previše uska i šest kilometara dugačka, pa ovoliko naroda ne bi moglo u njoj boraviti; žitelji oko rijeke Bune zovu se Bunjani a ne Bunjevci, a Dubrovčani, koji su imali sva zemljopisna imena, ne spominju riječ Bunjevac.

Putevi raseljenja u 17. stoljeću vode u sjeverne krajeve Dalmacije. Prvo se raseljivanje počelo još god. 1600—1605. Po nalogu Mustajbega izvršen je popis sandžaka Kliškoga i nađeno je više od 30.000 stanovnika; god. 1624. Mehmedbeg sin Mustajbegov načinio je nov popis, i našao je da je stanovništvo smanjeno za jednu trećinu, a napisano je za uzrok što su se stanovnici razbijegli u razna mjesta a osobito na Podunavlje, i to radi straha navedenoga Mehmedbega i njegovog oca zbog ustanka što su ga g. 1605. učinili. (Starine Knj. XIV. str. 179. Jug. Akademija 1882.)

Jedan dio izbjeglica primio je k sebi Ivan Vlatković kapetan Senja, Ivo Senjanin, da mu budu u pomoć proti Uskoka, a drugi dio se uputio još dalje na Podunavlje u ravnu Bačku.

Tako nalazimo sada u četiri kraja bunjevačkih naseobina; i to: u sjevernoj Dalmaciji, u Lici, u Hrvatskom primorju u dva dijela na Senjskom primorju i Velebitskom Podgorju i po Bačkoj. Svi ovi imaju istu predaju da su se doselili iz jednog kraja, svi su ikavci i štokavci, koji se sa svojim naglaskom i stegnutim (došal — došo) izgovorom razlikuju od štokavaca po drugim krajevima.

I. Nascijavanje

Za vrijeme raseljivanja bili su pastirski narod, koji su u tražanju za boljim pašama izvršivali svoja preseljenja Bunjevci su se često preseljavali al su svoja preseljivanja izveđali sporazumno sa vlastima, gdje su mogli pod vlasti kršćanske, i po plemenima; zato ostaju svugdje u skupinama i nisu zalezili pojedinački van svoga

koja je biskup Lajčo Budanović objavio na stranicama *Subotičke Danice ili Bunjevačko-šokačkog kalendara*. Ti povijesno-putopisni tekstovi nastali su 1936. i 1937. godine, a prvi od njih nije potpisan dok su druga dva potpisana pseudonimom V. Labudić. Navedenim pseudonimom još od kraja 19. stoljeća upravo se služio biskup Budanović te upravo iz uvodnika trećega članka saznajemo kako je on i autor prvog nepotpisanoga putopisa³⁸.

Prvi putopis objavljen je pod naslovom *Med Bunjevcima u Dalmaciji, Hrvatskom Primorju i u Lici*, i tiskan je početkom 1937. godine³⁹. Cijeli broj *Danice* također je posvećen velikoj proslavi doseljenja Bunjevaca u Bačku. Budanović je članak podijelio u sedam poglavlja pod naslovima 1. *Naseljavanja*, 2. *O imenu Bunjevac*, 3. *Po sjevernoj Dalmaciji*, 4. *Na Senjskom primorju*, 5. *U Podgorju Velebita*, 6. *Bunjevci u Lici* i 7. *Glasoviti muževi*. Već u uvodu Budanović jasno ističe identitetску povezanost svih Bunjevaca i važnost spoznavanja migracijskih kretanja pri istraživanju njihova podrijetla. Prema njegovu mišljenju, u 17. stoljeću počinje prvo veliko raseljavanje koje Bunjevce vodi prema sjevernoj Dalmaciji, a iz tog kraja na prostor Podunavlja, odnosno Primorja.

Zbog tih seoba, mnoge bunjevačke naseobine u vrijeme kada on piše svoj putopis rasprostiru se po Dalmaciji, Lici, u Hrvatskom primorju. Prema njegovu mišljenju dijelile se u dvije skupine - nastanjene u Senjskom primorju, odnosno Velebitskom podgorju, te zadnja skupina koja je nastanila Bačku između Dunava i Tise⁴⁰. Govoreći o značenju imena Bunjevac, ističe kako u Primorju na identitetско pitanje *Tko si i što si?* bunjevački Hrvati redovito odgovaraju redosljedom *Katolik, Hrvat, Bunjevac* te da se posebno ponose bunjevačkim etničkim imenom ako kod sugovornika naiđu na odobravanje. Iz rečenog se jasno vidi kako etničko ime Bunjevac nije u suprotnosti s nacionalnim imenom Hrvat među primorsko-ličkim Bunjevcima, za razliku od njihovih sunarodnjaka u Bačkoj, nego je u bliskom suodnosu⁴¹.

U trećem poglavlju Budanović iznosi tezu kako su Bunjevci starosjedioci u zemljama koje su se prostirale između Zrmanje, Drniša, Dinare i Kotora. Na tom prostoru

38 Pseudonimima VL, Veco Labudić i V. Labudić još od kraja 19. stoljeća kako ističe Ivan Kujundžić koristio se biskup Ljudevit Lajčo Budanović. Vidi; KUJUNDŽIĆ, I. (1968.) Izvori za povijest bunjevačko-šokačkih Hrvata, Matica hrvatska, Zagreb, str. 30, 40, 59, 68, 70.

39 Vidi: Subotička Danica ili Bunjevačko-šokački kalendar (sa slikama) za prostu godinu 1937, Subotica 1937. str. 117 - 122

40 Isto; str. 117

41 Isto; str. 118

sjeverne i južne Dalmacije nailazi na mnoga imena mjesta kao i na obiteljska imena kojih ima i među bunjevačkim Hrvatima u Bačkoj, ali i među ličkim bunjevačkim Hrvatima. Izdvojiti ćemo samo neka: Bačić, Ninčević, Raić (Rajić), Kovačić, Novaković, Milankovo (Milanković), Bašić, Babić, Marković, Vojnić, Kujundžija (Kujundžić), Zelić, Vidaković, Rudić, Matković, Skederac (Skenderović) itd⁴².

U četvrtom poglavlju biskup upozorava kako se upravo iz sjeverne Dalmacije početkom 17. stoljeća Bunjevci spuštaju u Senjsko primorje. Budanović ističe da se glavne bunjevačke župe i općine od doseljenja u Primorje nalaze u Sv. Jakovu i Krivom Putu. Kao rimokatolički biskup naglašeno tijekom putovanja promatra čudoredne osobine ljudi koje susreće te ističe kako primorske Bunjevce odlikuju visok moral i privrženost katoličkoj vjeri. O gradu Senju piše da se tridesetih godina 20. stoljeća više od 60% ljudi smatra Bunjercima. Biskupa Budanovića iskreno raduje što su oni osnovali *Bunjevačko kolo*, ali i to što imaju mnoge ugledne svećenike i svjetovnjake, a primjećuje da su relativno dobro situirani⁴³.

O bunjevačkim obiteljima nastanjenim uz more u Velebitskom podgorju oko Jablanca i Karlobaga iznosi podatak kako su vrlo siromašni, ali skromni i pobožni. Stoga u putopisu predlaže da im se pomogne, napose u primjeni suvremenog znanja u razvoju brodarstva, jer to po njegovu mišljenju može poboljšati njihov težak socijalni položaj⁴⁴. Pišući povijesno-putopisnu crticu o bunjevačkom stanovništvu u Lici, Budanović se poziva na znanstvene spoznaje Stjepana Pavičića⁴⁵. On posebice ističe kako na tom području živi više od 30.000 Bunjevaca, čiji su preci nase-

42 Prezimena koja su u tekstu u zagradama, ne nalaze se u Budanovićevom tekstu, nego sam ih uvrstio jer su ista i danas zabilježena među bunjevačkim prezimenima u Bačkoj. Isto; str. 118-119

43 Isto; str. 119 - 120

44 Isto; str. 120 - 121

45 Stjepan Pavičić i podrijetlom je lički bunjevački Hrvat, čiji su se preci početkom 18. stoljeća naselili u Vinkovce. Od njegovih su radova posebice značajni oni koji se odnose na migracije šokačko-bunjevačkog stanovništva prema Slavoniji, Srijemu, Baranji i Bačkoj koje je obuhvatio u knjizi Podrijetlo naselja i govora u Slavoniji. U tim radovima referira se i na migracije primorsko-ličkih Bunjevaca. Također treba istaknuti kako je on bio posljednji profesor hrvatske povijesti koji je držao katedru Povijesti hrvatskog iseljeničtva na Zagrebačkom sveučilištu. Nakon Drugog svjetskog rata do danas, ta katedra više nije uspostavljena, ni na jednom hrvatskom sveučilištu, što zorno pokazuje odnos "vlasti" prema hrvatskom iseljeničtvu. PAVIČIĆ, S. (1953. pretisak 1994.) Podrijetlo naselja i govora u Slavoniji, Biblioteka Slavonica "Privlačica", Vinkovci, 381 str. Isto; Subotička Danica ili Bunjevačko-šokački kalendar (sa slikama) za prostu godinu 1937., Subotica 1937., str. 121.

lili te krajeve poslije 1689. godine, tj. nakon oslobođenja tog prostora od Osmanlija, u vrijeme drugog selidbenog vala Bunjevaca u Bačku s prostora širega Hercegovačkog sandžaka. Upravo od tada Bunjevci su najbrojnija i najvitalnija etnička skupina hrvatskoga stanovništva Like. Budanović također ističe da su se bunjevački Hrvati iz Like tijekom 18. stoljeća nastavili raseljavati prema Slavoniji i Pokuplju te manjim djelom u zapadnu Bosnu. Ističe i poraznu činjenicu kako od tog vremena u navedenim krajevima Bunjevaca ima više nego u samoj Lici. Upravo tom prisposodobom Budanović je već tada izravno upozorio na lošu demografsku sliku ličkoga prostora, koji ne samo da je povijesno useljenički nego je još više zbog političkih uvjeta, ali i zbog oskudnih gospodarskih i prometnih resursa, još više iseljenički prostor. Biskup uočava da u ličkim mjestima koja je posjetio tijekom svojega putovanja susreće ista prezimena bunjevačkih starosjedilaca kao i kod onih u Bačkoj, a putopis završava poglavljem u kojem spominje i ukratko opisuje najglasovitije ličke bunjevačke muževе od dr. Ante Starčevića, Šime Balenovića, Ivana Devčića do poduzetnika Prpića i dr.⁴⁶

Druga dva članka, koja također treba spomenuti nose naslove: *Povijest Humske zemlje (do Hercegovine)* i *Sa putovanja po Hrvatskom Gorskom kotaru*. Biskup Budanović je

46 Lički bunjevački Hrvat Ante Starčević zasigurno je središnja osoba hrvatske politike druge polovice 19. stoljeća u pogledu hrvatske nacionalne integracije. O njegovoj osobi i velikom djelu do sada su objavljeni mnogi članci, studije i monografije. Od tih brojnih radova usudio bih se izdvojiti Jezik i nacija u hrvatskim i srpskim nacionalnim ideologijama: Starčevićeva polemika iz 1852. godine, jer mi se čini kako je kolega Željko Holjevac u tom radu prikazao bitne elemente kulturno-identitetske važnosti standardnog jezika pri stvaranju nacionalnih ideologija toga vremena. Starčević se ovdje prikazuje kao "antivukovac" i protivnik Bečkoga dogovora. Bitno je istaknuti kako je upravo velikosrpski jezični šovinizam Vuka Stefanovića Karadžića krajem tridesetih i početkom četrdesetih godina 20. stoljeća utjecao na formiranje najradikalnije velikosrpske ideologije koju su zastupali članovi Srpskog kulturnog kluba. Na čelu te organizacije bio je beogradski profesor pravnoga fakulteta dr. Slobodan Jovanović. On se na temelju spomenute Karadžićeve ideologije u tom "političkom klubu" zauzimao za sprečavanje uspostave Banovine Hrvatske. A subotički članovi organizacije ometati su rad bunjevačko-šokačkih hrvatskih elita u njihovim pokušajima da se Bačka Hrvatska pripoji ostatku hrvatskih zemalja. Treba naglasiti kako je Slobodan Jovanović isti autor koji je 1903. godine napisao članak Do istrage vaše ili naše te u Zagrebu i drugim dijelovima Trojedne Kraljevine uzrokovao velike antisrpske prosvjede. Na primjere otpora hrvatsko-bunjevačkih elita velikosrpskoj ideologiji upozoravaju u svojim radovima Milana Černelić i Hrvoje Matković. Vidi: HOLJEVAC, Ž. (1999.) Jezik i nacija u hrvatskim i srpskim nacionalnim ideologijama: Starčevićeva polemika iz 1852. godine, Migracijske teme 15, 3, Zagreb, str. 289 – 321 usp. ČERNELIĆ, M. (2006.) Bunjevačke studije, FF PRESS, Zagreb str. 188 - 197 i Matković, H. (1999.) Povijest Jugoslavije (Hrvatski pogled), Naklada P.I.P., Zagreb, 443 str.

te članke objavio u *Danici* 1938. godine⁴⁷. U prvom iznosi kratku povijesnu raspravu od naseljavanja hrvatskih populacija do nastanka samostalnih hrvatskih kneževina na južnom hrvatskom Primorju. Od tih kneževina zanimanje posebice usmjerava na povijesne izvore koji donose izvješća o uspostavi kneževine Hum ili Zahumlje, odnosno o gradovima Bona i Hum te izvedenicama od tog imena za stanovnike tog prostora kao mogućega ishodišta bunjevačkih migracije od rijeke Bune. U tom pogledu njega zanima ima li u tim povijesnim izvorima uporišta za tezu o migracijama bunjevačkog stanovništva iz humske zemlje kako se to sačuvalo u pučkim kazivanjima u Bačkoj. Naime, upravo selidbe u vrijeme osmanske opasnosti duboko su ukorijenjene u svijesti naroda i imaju snažno simboličko identitetsko značenje.

Treba istaknuti kako se u sklopu Hercegovačkog sandžaka tijekom 15. i 16. stoljeća nalazio i veći dio južne i sjeverne Dalmacije, a biskup upravo taj dalmatinski prostor smatra ishodištem bunjevačkih migracija. Također treba istaknuti kako se od sva tri objavljena članka *Povijest Humske zemlje (do Hercegovine)* najviše razlikuje. Naime, u njemu nema putopisnih digresija nego je utemeljen na znanstvenim spoznajama. Taj je članak ujedno na tragu ranijih Budanovićevih povijesnih radova koje je pisao već krajem 19. i početkom 20. stoljeća⁴⁸. U tim je ranim člancima na temelju Lopašićevih istraživanja podrijetla i nacionalne integracije katoličkih i pravoslavnih Vlaha opisao selidbe te vjerske i etničke identitetske atribute dalmatinsko-ličko-primorsko-bačkih Bunjevaca⁴⁹. Budanović u tim istraživanjima napose promatra razvoj bunjevačke etničke zajednice te uočava kako nedostaju bitni povijesni izvori iz 15. stoljeća i ranije, što za posljedicu ima diskontinuitete i nemogućnost sagledavanja cjelovite slike povijesne zbilje. Treba reći da biskup Budanović ni u jednom trenutku, kako u ranim radovima tako i u *Povijesti Humske zemlje (do Hercegovine)* ne dvoji da je ta etnička zajednica po svojem primarnom identitetu najbliže povezana s drugim

47 Vidi: Subotička Danica ili Bunjevačko-šokački kalendar (sa slikama) za prostu godinu 1938, Subotica 1938., str. 44 – 46 i 52 – 64.

48 Budanović je prve članke objavio na stranicama subotičkog časopisa Neven, a među njima posebice se ističu Bunjevački pravopis iz 1895. godine i Zašto nas Bunjevce star dokumenti nazivaju "Vlasima" iz 1905. Vidi: KUJUNDŽIĆ, I. (1968.) Izvori za povijest bunjevačko-šokačkih Hrvata, Matica hrvatska, Zagreb, str. 30 i 40.

49 U istom broju Nevena iz godine 1905. pretiskan je između dva Budanovićevega teksta i Lopašićev članak O starim Bunjevcima u Lici i Krbavi – Izvadci iz knjige "Dva hrvatska junaka" od R. Lopasića. Vidi; Neven, 1905. str. 99 – 101.

hrvatskim etničkim zajednicama koje su se u 19. stoljeću integrirale u hrvatsku naciju⁵⁰.

Treći povijesno-putopisni članak također je potpisan pseudonimom V. Labudić, a govori o bunjevačkim seobama prema Gorskom kotaru. Na početku biskup Lajčo Budanović, pozivajući se na već tiskane članke, u prvom redu na članak tiskan u prethodnom broju *Danice* iz 1937. godine, iznosi mišljenje kako se povijesne selidbe Bunjevaca mogu kronološki pratiti tek nakon 1600. godine, od kada i postoje sačuvani povijesni izvori⁵¹.

Prema njegovu mišljenju u to su se vrijeme Bunjevci počeli seliti iz sjeverne Dalmacije prema sjeveru i jugozapadu na prostore Podunavlja, Primorja i Gorskog kotara, ali istodobno se naslanja na ranije objavljenu povijesnu raspravu te otvoreno dvoji kako su selidbe toga stanovništva počele iz humske zemlje, tj. iz Hercegovine. Upozorava kako je to narodna predaja⁵² te ističe važnu i u znanstvenoj literaturi nedovoljno uočenu identitetsku činjenicu da je kod "prostih" bačkih Bunjevaca nositelj vlasti *ban*, a ne *župan* te zaključuje da su živjeli pod banovima u sklopu hrvatskih zemalja⁵³. Ipak, Budanović piše kako historiografija njegova vremena nije potpuno odgovorila o plemenskom životu i seobama bunjevačkoga stanovništva prije i tijekom osmanske ugroze te nakon pada Hercegovine 1482. godine.

Budanović u tom članku ističe i nekoliko bitnih identitetskih komponenti koje povezuju sve bunjevačke Hrvate. To se posebice odnosi na naseljavanje mjesta Liča u Gorskom kotaru. Naime, kako je autor članka zabilježio, tamošnji su Bunjevci, slično kao i njegovi sunarodnjaci u

50 Budanović u zaključku ističe: Tim prestaje samostalnost Humske zemlje i naziva se od tog vremena Hercegovina. Hum je postao "patarenska zemlja"; patarenci su prešli na Izlam, a ostali Zahumljani (grčki: Bonioi) koji se nisu htjeli poturčiti, razbjegli su se: Tako da su došli Bunjevci prvo u sjevernu Dalmaciju i Bosnu, a početkom XVII. stoljeća opet ispred Turaka razbjegli su se na Hrvatsko Primorje, u Liku, Hrvatski Gorski kotar i u Bačke ravnice i po Podunavlju do Pešte. Vidi; Subotička Danica ili Bunjevačko-šokački kalendar (sa slikama) za prostu godinu 1938, Subotica 1938., str. 46.

51 Isto; str.52-53.

52 Budanović ističe: Pokraj ovoga mišljenja drži se narodna predaja, da su Bunjevci ipak došli iz Hercegovine; al ondje ime Bunjevac kod naroda nepoznato niti se ondje nalaze takva imena kod općina koja bi bila slična našim prezimenima; oko Duvanjskog polja ima sličnih porodičnih imena, al takvih ima po cijelom jugu. Sva plemena, koja su se oko 1600. godine raseljavala, zadržala su zajedničko narodno ime, prema tome ime Bunjevac postojalo je prije 1600. god. Isto; str. 53

53 Biskup Budanović ističe: Po tome se daje zaključiti da su živjeli pod banovima a pošto su od svih Slavena samo Hrvati imali bansko dostojanstvo prema tomu su Bunjevci živjeli u sklopu hrvatskih zemalja. Isto; str. 53.

Bačkoj, sačuvali sjećanje kako su njihovi stari došli u Liku, Senjsko primorje i Gorski kotar iz “turske zemlje”, odnosno iz Bosne i Hercegovine⁵⁴. To je bilo 1603. godine, a u starim spisima ti selioci nazivani su još Vlasima Krm-poćanima⁵⁵. Također ističe njihovu kulturno-identitetsku štokavsku ikavštinu koja se nije pomiješala s kajkavskim i čakavskim narječjem te ističe kao oni imaju iste božićne običaje kao i bački Bunjevci. U putopisnom dijelu navedenog članka opisuje povijest i život bunjevačkih Hrvata u mjestima Liču i Mrkoplju⁵⁶. I u tome dijelu mnoge su biskupove digresije i pozivanje na povijesne dokumente o doseljavanju Bunjevaca iz “turske zemlje” na posjede knezova Zrinskih i Frankopana. Već smo istaknuli kako biskup pri opisu krajeva uspoređuje imena naselja i pojedina prezimena te i u ovom povijesno-putopisnom članku primjećuje kako je u Mrkoplju 1753. godine zabilježeno prezime među graničarskim vojnicima Nikole *Bunjevca*, a biskup je i samo prezime zbog njegovoga identitetskog značenja, u tekstu istaknuo⁵⁷. Biskup skreće pozornost i na selo Bunjevce kojemu je upravno središte bilo u mjestu Moravice Vrbovskog kotara. To malo selo po njegovu je mišljenju najsjevernija točka naseljavanja bunjevačkih populacija u Gorskom kotaru, a ujedno je to općenito i najzapadnija točka naseljavanja Bunjevaca još od vremena Osmanlija⁵⁸. Slijedeći već zacrtani obrazac, on u članku opisuje i čudoredne odlike tamošnjeg bunjevačkog stanovništva te od znamenitih muževa spominje senjskoga biskupa Ivana Starčevića čiji su posmrtni ostaci 1936. godine preneseni u rodni Mrkopalj.

Treba istaknuti kako se pišući ova tri teksta, biskup Budanović služio opširnom znanstveno-stručnom literaturom, pa tako spominje stare dokumente Zrinskih i Frankopana, dokumente koje je našao u *Vjesniku zemaljskog arhiva* iz 1915. godine kao i radove Emila Laszowskog, Rudolfa Strohala, Stjepana Pavičića, Račkog, Sladovića,

54 Isto; str 55

55 Prema istraživanjima Dragutina Pavličevića spomenuti Bunjevci iz plemena Krm-poćana sele s područja oko Širokog Briga u Hercegovini prema prostoru sjeverne Dalmacije, južnog Hrvatskog primorja, Gorskog kotara, a od tamo poslije 1689. godine te tijekom 18. stoljeća na prostor Like, Slavonije, Srijema i Bačke. Vidi: PAVLIČEVIĆ, D. (1997.) O pučanstvu Krbave, Like i Gacke s posebnim osvrtom na Bunjevce, Zbornik radova, Krbavska bitka i njezine posljedice, Zagreb str. 203-220

56 Vidi: Subotička Danica ili Bunjevačko-šokački kalendar (sa slikama) za prostu godinu 1938, Subotica 1938., str. 58.

57 Isto; 62.

58 Budanović ističe: “To je dosada poznata najsjevernija točka u Gorskom Kotaru, gdje se još nalaze i sada doseljenika iz turskih zemalja Bunjevaca”. Isto; str. 63.

Konstantina Porfirogeneta i dr. Upravo navedene činjenice pokazuju svu erudiciju i ozbiljnost kojom biskup istražuje povijesne migracije bunjevačkih Hrvata. Stoga, ovi se povijesno-putopisni radovi trebaju promatrati iz dvojake perspektive. Prvo iz njegove potrebe da bunjevačkom puku, kojem su i bili najviše namijenjeni tekstovi u *Danici*, što pristupačnije približi sunarodnjake iz drugih i dalekih krajeva hrvatske domovine. Drugi i mnogo značajniji pogled jest upravo u činjenici što on sve svoje radove potkrepljuje njemu dostupnim znanstvenim spoznajama. Namjera mu je bila podignuti razinu svijesti među bačkim Hrvatima-Bunjevcima te se na taj način otvoreno suprotstavlja srpskim autorima koji su u svojim pseudoznanstvenim radovima iznosili tezu da su "Bunjevci pokatoličeni Srbi", samo zbog toga što ih stari dokumenti nazivaju Vlasima Krmpočanima ili katoličkim Vlasima. Budanović se upravo u ova tri povijesno-putopisna rada dokazao kao vrstan poznavatelj bunjevačke prošlosti, a putujući po Lici, Primorju, Gorskom kotaru i Dalmaciji, spoznaje iz literature potkrepljuje spoznajama koje zatiče na terenu. Na taj je način biskup već tada usvojio interdisciplinarnu metodologiju znanstvenih istraživanja, bilo da je riječ o povijesnim, etnološkim ili jezikoslovnim istraživanjima. On je na temelju arhivske građe i vlastitih terenskih istraživanja, slično kao i današnji istraživači, uspio uz pomoć usporedne metode razlučiti iz prikupljenih i dostupnih primarnih identitetskih obilježja brojne razlike između etničkih zajednica Bunjevaca i pravoslavnih Vlaha te je na taj način pobio tezu kako Bunjevci nisu dio hrvatskoga naroda. Zaključke u tim radovima biskup Budanović isključivo temelji na dostupnim povijesnim izvorima i činjeničnim spoznajama prikupljenim na terenu. Istodobno izbjegava moguća osporavanja i u to vrijeme česta politička podmetanja, te je razumljivo što tekstove ne potpisuje vlastitim imenom nego pseudonimom. U tom pogledu ti su radovi izvršili osnovnu zadaću, napose stoga što su u bunjevačkoj javnosti izazvali veliko zanimanje, ne samo u subotičkoj nego i u primorsko-ličkoj.

Navedena činjenica ponajbolje se vidi na stranicama *Subotičkih novina*, jer iz reakcija pojedinih osoba iz Senja može se primijetiti kako je ličko-primorska javnost pozorno pratila što se događa u Bačkoj i o čemu biskup Budanović i njegovi suradnici pišu. Od 1937. do 1939. godine u tim novinama objavljeno je više tekstova koji se odnose na primorsko-ličke Bunjevce, a potaknuti su upravo pisanjem biskupa Budanovića nakon njegova posjeta tome kraju. Tako već u prvom članku objavljenom u *Subotičkim novinama* 29. siječnja 1937. godine pod naslovom "Pišu nam Bunjevci iz Senja" prenosi pozdrav Stjepana Šojata,

predsjednika *Bunjevačkog kola*, biskupu Budanoviću i *Subotičkoj matici*.⁵⁹ Taj prvi članak važan je zbog još dvije činjenice koje nam pokazuju kako krajem tridesetih godina jača suradnja između Senja i Subotice. U njemu se spominje kako je krajem 1936. godine, tj. odmah poslije velike proslave doseljenja, biskup Budanović posjetio i nakon toga krajem 1936. godine putopisno opisao Senj i Liku, odnosno kako su na taj posjet domaćini s oduševljenjem reagirali. Također, u znak poštovanja i jačanja suradnje s braćom na sjeveru zatražili su i dobili od *Subotičke matice* sliku biskupa Budanovića, koju su postavili u društvenim prostorijama⁶⁰. U istom listu tijekom veljače pretiskan je članak iz zagrebačkog tjednika *Lička sloga*⁶¹. Autor članka je senjski narodni zastupnik Božo Katalinić, koji opisuje bunjevačka mjesta uz cestu od Senja do Otočca te za mjestane Brloga ističe: *Stanovnici su sami Hrvati katolici, Bunjevci*⁶². Posebno je važan članak tiskan 5. studenog 1937. godine, jer je autor Dane Rončević opširno opisao bunjevačka mjesta u općini Sv. Juraj. Nije se osvrnuo samo na prirodna i geografska obilježja toga kraja, nego također na gospodarske i prometne uvjete⁶³. Opširno je opisao bunjevačko stanovništvo naseljeno u župi Krasno. Taj rad je posebice zanimljiv po autorovu uvodu, gdje ističe kako je godinu dana prije Senj posjetio biskup Budanović te kako je čitao u *Subotičkoj Danici* biskupov opis svojeg puta i boravka u Senju i Krivom Putu. Upravo iz tog prikaza vidi se velika zainteresiranost autora da što preciznije prikaže mjesta koja je biskup u svojem putopisu propustio opisati. Također je važno da je već tada u Senju prisutan i snažno prihvaćen subotički katolički tisak. U *Subotičkim novinama* sličan članak napisao je nepoznati autor 1938. godine, a opisani su gospodarski i povijesno-crkveni uvjeti u mjestima Smokriću, Lovincu, Krivom Putu te župama Gornjem Pazarištu ili Klancu i Donjem Pazarištu⁶⁴.

Najznačajniji kontakti koje intenzivno prati i o kojima redovito izvještavaju *Subotičke novine* jesu odnosi između senjskoga *Hrvatskog društva "Bunjevačko kolo"* i *Subotičke*

59 Vidi; Subotičke novine, 29. siječnja 1937., br. 5, str. 1

60 O posjetu Stjepan Šojat piše: Naime, nama Bunjevcima na zapadu, bi učinjen prvi posjet od naših Bunjevaca sa sjevera, po preuzvišenom gospodinu Biskupu Lajči Budanoviću kao prvom građaninu naše braće Bunjevaca u Bačkoj čiji posjet Bunjevci na našem Hrvatskom Jadranu ne mogu i neće nikad zaboraviti: Isto; str. 1

61 Vidi: Subotičke novine, 5. veljače 1937., br. 6, str. 4

62 Katalinić Ističe: Općina im je Brlog, upravno sudbeno spadaju pod Otočac. Stanovnici su sami Hrvati-katolici, Bunjevci s prezimenima Katalinići, Bjondić, Nekić, Rončević, Vukelić i.t.d. Isto; str. 4

63 Vidi: Subotičke novine, 5. studenog 1937., br. 45, str. 4

64 Vidi: Subotičke novine, 22. travnja 1938., br. 16, str. 6

matice. U tim kulturnim kontaktima prednjače članovi ugledne senjske obitelji Šojat. Tako već iz pisma kapelana Nikole Šojata vodstvu *Subotičke matice* saznajemo kako se i u Senju čitaju *Subotičke novine* te da se posebice prati stanje u Bačkoj⁶⁵. Navedenu identitetsku povezanost svih Bunjevaca kapelan Šojat potvrđuje i osobnom željom da prima matičina izdanja, pa u pismu moli da ga se primi za redovitog člana navedene kulturno-prosvjetne institucije. Isto tako predsjednik i tajnik *Hrvatskog društva "Bunjevačko kolo"* Stjepan i Franjo Šojat uputili su Gradskom poglavarstvu Subotice pismo u kojem traže materijalnu pomoć za gradnju društvenih prostorija⁶⁶. Taj predmet zaprimilo je 3. kolovoza 1937. godine *Kulturno-socijalno odeljenje*⁶⁷. Već 20. kolovoza *Subotičke novine* objavljuju cijeli tekst zamolbe s naznakom kako će svi darovateli biti objavljeni na stranicama, *Hrvatskog dnevnika i Subotičkih novina*⁶⁸. Zamolbi uglednih Senjana udovoljeno je 26. listopada iste godine, pa je Odjeljenje naredilo gradskom glavnome računovođi da senjskom društvu isplati jednokratnu pomoć od 500 dinara⁶⁹. I na početku 1938. godine suradnja između *Hrvatskog društva "Bunjevačko kolo"* i *Subotičke matice* uspješno se razvija. U broju od 14. siječnja pod naslovom *Naši ljudi na Primorju-Rad u Hrvatskom društvu "Bunjevačko Kolo"* u Senju tiskano je izvješće o dvogodišnjem radu Društva⁷⁰. U tekstu je istaknuto kako to Društvo radi u iznajmljenim prostorijama bivšega *Hrvatskog Sokola* te da su organizirali više priredbi od kojih je zapažen uspjeh imala predstava njihova diletantskog zbora koji su uvježbali Josip Glavan i Milan Žarko.

Prihod od svih programa namijenili su fondu za izgradnju društvenog doma. U istome broju tiskan je i brzopjavni pozdrav koji je 9. siječnja uputio predsjednik *Subotičke matice* msgr. Blaško Rajić prigodom održava-

65 Nikola Šojat ističe: Premda udaljeni od većine naše bunjevačke braće, kojima je žarište Subotica, mi ovdje u kamenom Senju, osjećamo se s njima jedno, te želimo da naše veze budu odlične. Vidi: *Subotičke novine*, 19. studeni 1937., br. 47, str. 4.

66 Originalna molba potpisana od tajnika Franje Šojata čuva se u Historijskom arhivu Subotice Vidi: HAS; IV. 3793/1937.

67 Predmet je obradio Ljudevit Vujković Lamić, a nosi naslov Hrv. Društvo "BUNJEVAČKO KOLO" u Senju Molba pripomoći radi gradnje doma. U privitku predmeta naznačeno je: Gradskom načelstvu u Mjestu. Čast mi je dostaviti dopis Hrvatskog društva "Bunjevačkog Kola" u Senju s molbom da se naznači din. 500.- radi pripomoći za gradnju doma u Senju, koju je svotu odobrio predsjednik gr. Općine. Vidi; HAS; IV. 3793/1937.

68 Vidi: *Subotičke novine*, 20. kolovoza 1937., br. 25, str. 1.

69 Vidi: HAS; IV. 3793/1937.

70 Vidi: *Subotičke novine*, 14. siječnja 1938. br. 2, str. 6.

nja V. razgovora, kulturno-prosvjetnog skupa posvećenog sjećanju na domoljubni rad biskupa Antunovića⁷¹. On je u brzojavu istaknuo: *Bunjevačkom Kolu Senj. Bunjevački Hrvati skupljeni na petom razgovoru Subotičke Matice pozdravljaju svoju braću Bunjevce na Hrvatskom Primorju*. Već 18. ožujka iste godine novine prenose vijest o održavanju glavne Skupštine *Bunjevačkog kola* iz Senja te da su i primorsko-lički Bunjevci poslali pozdravne brzojave biskupu Budanoviću i *Subotičkoj matici*⁷². Isto tako *Subotičke novine* na naslovnoj stranici već spomenutog broja od 14. siječnja 1938. godine s ponosom ističu da je papa Pio XI. za novoga kotorskoga biskupa imenovao prof. don Pavla Butorca, a tekst podebljanim slovima zaključuju: *Mi se Bunjevci u Bačkoj veselimo ovom imenovanju, i to tim više, što je obitelj novoga biskupa podrijetlom iz Ledenica pa se novi biskup preuzv. Gosp. Don Pavao Butorac po obiteljskoj tradiciji smatra Bunjevcem*⁷³. Također je i Blaško Rajić prigodom spomenutih Razgovora uputio novoimenovanom biskupu čestitku u ime bačkih Hrvata-Bunjevaca⁷⁴. Biskup Butorac odgovorio je u pismu u kojem ističe da je posebice dirnut tim pozdravom, a osvrćući se na obitelj, piše da mu se otac u Boku uselio iz Hrvatskog primorja, a podrijetlom je iz Krmpota, župe Sv. Jakov općine Ledenice. Pismo zaključuje riječima: “Želim Matici i Vama, da ostanete uvijek na ponos Bunjevačkih Hrvata i na diku cjelokupnoga hrvatskoga naroda”⁷⁵.

Na stranicama *Subotičkih novina* tijekom 1937. i 1938. godine mogu se naći i brojni drugi članci koji se odnose na primorsko-ličku granu Bunjevaca. Napose je nakon povratka iz političkog progonstva praćen književni rad ličkog Bunjevca dr. Mile Budaka. Tako će jedna od prvih velikih recenzija njegova znamenitog romana *Ognjišta* biti otisnuta na stranicama književnog časopisa *Klasje naših ravni* iz pera zagrebačkog sveučilištarca i mladoga subo-

71 Vidi: Subotičke novine, 14. siječnja 1938. br. 2, str. 2.

72 U članku se ističe: Bunjevci s Primorja okupljeni u “Bunjevačko kolo” u Senju imali su 13. o. mj. svoju glavnu skupštinu. Tom zgodom sjetili su se svoje braće na sjeveru te su nam poslali dva brzojava. Jedan je adresiran na preuzv. g. Biskupa a glasi: “Sa glavne godišnje skupštine šaljemo Vam sinovske pozdrave i preporučujemo se”; drugi je upućen Subotičkoj Matici a glasi: “Sa glavne godišnje skupštine šaljemo Vam bratske hrvatske pozdrave – Bunjevačko kolo. Nastavićemo dalje u tom pravcu”. Vidi: Subotičke novine, 18. ožujka 1938. br. 11, str. 4.

73 Vidi: Subotičke novine, 14. siječnja 1938. br. 2, str. 1.

74 Tekst brzojava glasi: “Preuzv. Gospodin Don Pavao Butorac biskup, Kotor. Bunjevci-Hrvati skupljeni na petom Razgovoru Subotičke Matice čestitaju novom biskupu Podrijetlom Bunjevcu na visokom imenovanju. Predsjednik: Blaško Rajić”. Vidi: Subotičke novine, 14. siječnja 1938. br. 2, str. 2.

75 Vidi: Subotičke novine, 11. veljače 1938. br. 6, str. 3.

Krešimir BUŠIĆ
**Putopisi subotičkog
biskupa Lajče
Budanovaća s
posebnim osvrtom
na ličke
Hrvate-Bunjevce**

SI 3.

Preslika članka
Naši ljudi na Primorju
iz *Subotičkih novina* iz
1938. godine

tičkog književnika Marka Čovića. On je taj Budakov roman u kritičkom osvrtu nazvao najznačajnijim hrvatskim romanom s tematikom iz bunjevačkog života. Čović je od 1938. godine intenzivno surađivao s dr. Milom Budakom, pa ga je pozvao da posjeti Bačku te u Subotici i na okolnim salašima održi niz predavanja o hrvatskoj književnosti i

Poziv sa Hrvatskog Primorja

U kraju najveće bijede, zaboravljenom i zapuštenom, u kotaru Senjskom prepuštenom samom sebi i upućenom na samopomoć, osnovali smo kulturno i potporno Hrvatsko društvo „Bunjevačko Kolo“ unutar kojega je osnovana: Čitaonica, glazbena, diletantska i posmrtna sekcija. Rad na svim ovim poljima je ogroman i prijeko potreban ali skopčan i sa nužnim izdacima. Da bi se namakla potrebna finansijska sredstva, došli smo na zamisao i osnovali odbor za podignuće vlastitog Doma, u kojem bi se usredotočio sav naš rad, koji bi bio utočište mnogih nevoljnika ovoga kraja i koji bi našem društvu bio stanovito vrela prihoda. — S ovom našom zamisli dolazimo i pred Vas i apeliramo na Vašu rodoljubivost da nam u ovoj našoj akciji pružite svoju moralnu pomoć, kako bi naša zamisao postala stvarnost a Vi dionikom dobrog djela za koja će Vam „Bunjevci“ ovoga kraja iskazivati svoju zahvalnost i poštovanje.

Molimo Vas, da nas i među ostalim Vašim prijateljima i znancima preporučite, kao i kod svakoga čestitog Hrvata, koji bi želio i mogao pomoći našu stvar u ovom naisiromašnjem i čisto Hrvatskom kotaru.

Sve priloge molimo slati putem našeg čekovnog računa kod pošt. štedionice br. 47.043.

Svi doprinosi biti će objelodanjeni u „Hrvatskom Dnevniku“ i „Subotičkim Novinama“.

Uz Hrvatski pozdrav

Za:

*Hrvatsko društvo „Bunjevačko
Kolo“*

Predsjednik:

Stjepan Šojat v. r.

Tajnik:

Franjo Šojat v. r.

položaju Hrvata u monarhističkoj Jugoslaviji⁷⁶. Budak je poziv prihvatio te je u organizaciji *Hrvatskog akademskog društva "Matija Gubec"* boravio u Subotici od 24. do 27. ožujka 1939. godine⁷⁷.

Budak je tom prigodom održao predavanje pred punom dvoranom *Subotičke matice*, a među nazočnima su bili i biskup Budanović, Blaško Rajić, subotički politički prvaci HSS-a narodni zastupnik Josip Đido Vuković i Mihovil Katanec te vodeći kulturni djelatnik Ivan Malagurski Tanar⁷⁸. Sličan program održao se na subotičkim salašima u Tavankutu i Đurđinu, gdje su seljaci do posljednjeg ispunili mjesta prostorije seljačkih domova. Mile Budak je prigodom posjeta Tavankutu, prenose *Subotičke novine*, vidno oduševljen tolikim odazivom hrvatskog bunjevačkog puka izjavio: "Došao sam među Vas, draga hrvatska bunjevačka braćo, da vidim kako osjećate, govorite i živite. Drago mi je da kod Vas svuda nailazim na neizmjereno jedinstvo duha. Mnogi su od nas mislili, da se Vi ne osjećate Hrvatima, ali ja vidim, da ste Vi kao i mi lički Bunjevci ispod Velebita prema plavom Jadranu srčika i srce Hrvata. Vi isto mislite, osjećate i govorite lijepom ikavicom kao i mi lički Bunjevci. Vaša lijepa ikavica najbolje Vas odaje Hrvatima. Mi Bunjevci dali smo Hrvatima najbolje rodoljube i preporoditelje kao što je dr. Ante Starčević itd. Dr. Stjepan Radić nije bio Bunjevac, ali je zato sve vas Bunjevce skupio i unio među Hrvate"⁷⁹.

Slično narodno oduševljenje Budak je doživio u Đurđinu, a već tada se pokazalo da hrvatski puk Bačke ima nepodijeljen hrvatski osjećaj i želju da se teritorijalno i po-

76 O svojoj suradnji s Budakom on piše u knjizi Neojugoslavenska Jugoslavija i Hrvati. Za Budaka ističe da se nakon abolicije 1938. godine vratio iz emigracije te da mu je tom prigodom predsjednik Vlade Stojadinović nudio da uđe u Vladu, Budak je to odbio s riječima kao ne želi biti član Pogrebnog društva Jugoslavija. Također ističe kako su razgovarali o bunjevačkim temama te su našli zajednički interes. Zato je Čović posredovao oko njegova dolaska u Suboticu. Vidi: ČOVIĆ, M. (1975.) Neojugoslavenska Jugoslavija i Hrvati, Knjižnica Hrvatske revije, München-Barcelona str. 262-263.

77 Predsjednik HAD-a Matija Gubec bio je student prava Marko Horvatski. Društvo je zastupalo pravašku političku orijentaciju. U Subotičkim novinama taj posjet je najavljen riječima: Hrvatsko akademsko društvo "Matija Gubec" održai će svoj drugi plenarni sastanak na Blagovjest 25. ožujka ove godine u prostorijama "Subotičke Matice" u 5 sati poslije podne. Na ovom sastanku održati će predavanje Dr. Mile Budak iz Zagreba o temi "Hrvatska svijest kod Bunjevaca" Vidi: Subotičke novine 17. veljače 1939. br. 4 str. 5.

78 Vidi: ČOVIĆ, M. (1975.) Neojugoslavenska Jugoslavija i Hrvati, Knjižnica Hrvatske revije, München-Barcelona str. 262-263.

79 Vidi: Subotičke novine, 31. ožujka 1939. br. 6, str. 5.

litički udruži u cjelinu s ostatkom hrvatskoga naroda⁸⁰. Prilike koje su već tada najavljivale potrebu za novim teritorijalno-političkim preustrojom u Kraljevini Jugoslaviji, napose zbog približavanja rata, nisu pogodovala bačkim Hrvatima Bunjevcima. To se posebice pokazalo pri uspostavi Banovine Hrvatske, u čije granice, unatoč željama i dvadesetogodišnjoj borbi, bački Hrvati Bunjevci nisu bili uključeni, i to zbog pritiska velikosrpskoga beogradskog režima. Oni stoga od 1939. do početka rata 1941. godine uporno pokušavaju dokazati da *bačka Hrvatska* voljom tamošnjeg naroda ima pravo i želi ući u sastav Banovine Hrvatske⁸¹. U navedenom razdoblju javni mediji bačkih Hrvata sve se više okreću rješavanju vlastitih egzistencijskih pitanja te prestaju pratiti događaje u Primorju i Lici.

Početak Drugoga svjetskoga rata i brzom propasti Kraljevine Jugoslavije u kratkom travanjском ratu nastojanja biskupa Budanovića i vodećih ljudi hrvatske bunjevačke zajednice u Bačkoj na punoj emancipaciji te zajednice definitivno propadaju, jer taj prostor zaposjedaju, mađarske vojne postrojbe. Isto tako, nakon 1945. godine i uspostave komunističke jugoslavenske višenacionalne zajednice hrvatsko nacionalno i teritorijalno pitanje u Bačkoj namjerno se marginalizira, a hrvatska zajednica sve do danas doživljava teške udare velikosrpskih krugova i postupno je od vodeće nacionalne zajednice pretvorena u manjinu, koja ponovno razjedinjena i po etničkom načelu samo kako bi lakše mogla nasilno asimilirati pripadnike te autohtone hrvatske zajednice⁸².

Zaključna razmatranja

U radu sam pokušao naznačiti najvažnije odrednice problematike nacionalno-integracijskih procesa koji su se tijekom 19. i u prvoj polovici 20. stoljeća ostvarivali na prostoru Bačke unutar autohtone zajednice Hrvata Bunjevaca. S tim u vezi pokušao sam istaknuti važnost raščlambe složene problematike istraživanja povijesnih migracija starijeg hrvatskog iseljništva, poglavito sa stajališta uočljivih

80 Isto; str. 5

81 Vidi: BUŠIĆ, K. (2005) Društveno, kulturno i političko organiziranje bačkih Hrvata-Bunjevaca 1918.-1941. (Uloga bunjevačkih elita u procesu nacionalne integracije i modernizacije hrvatske zajednice u Bačkoj), Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, magistarski rad, Zagreb, 291. str.

82 Vidi: ŽIGMANOV, T. (2006.) Hrvati u Vojvodini danas traganje za identitetom, Hrvatska sveučilišna naklada i Pučko otvoreno sveučilište, Zagreb, str. 205-210.

diskontinuiteta i nedostatka sustavnih istraživanja selidbi hrvatskog stanovništva s hrvatskoga juga prema sjeveru i jugozapadu od 13. do kraja 17. stoljeća. Također sam pokušao upozoriti na potrebu interdisciplinarnog pristupa u istraživanjima tih nacionalno-integracijskih i migracijskih procesa, jer na primjeru bačkih bunjevačkih Hrvata zorno se može vidjeti kako etnički identitet utječe na modernizacijska kretanja unutar zajednice. Stoga je potrebno uzeti u obzir sve sociopovijesne silnice, i posebice znatno složenije pristupiti istraživanju i prikazu povijesnih migracija kako bi se stvorila mnogo dinamičnija slika o razvoju nacionalno i kulturno-integracijskih procesa te hrvatske zajednice na prostoru Bačke.

Upravo je tu prazninu u svojim znanstvenim, stručnim i popularnim radovima uočio, i na te je probleme upozorio, biskup Ljudevit Lajčo Budanović, koji se zauzimao za podizanje nacionalne svijesti svojih sunarodnjaka. I sam je kao mecena znatno pomagao rad vjerskih i laičkih kulturnih društava, kojima je cilj bio podizati zapuštenu hrvatsku svijest bačkih Hrvata Bunjevaca. U tu svrhu sva svoja velika materijalna dobra stavio je u funkciju ostvarenja toga cilja, a rad *Matice subotičke* izdašno je novčano potpomagao. Namijenio joj je vodeću ulogu u promicanju, kako je sam često isticao: *prosvjetno-kulturnih potreba katolika Slavena svoga rodnog kraja*. Ta njegova nastojanja posebice dolaze do izražaja u vrijeme monarhističke jugoslavenske diktature kada bački bunjevački Hrvati organiziraju veliku svečanost *250. godišnjice dolaska jedne veće grupe Bunjevaca u Bačku*, kojoj je upravo biskup Budanović bio pokrovitelj. Tom prigodom izražena samosvijest i jedinstveno stajalište o tome kako su Bunjevci ogranak velikog hrvatskog naroda jasnu su pokazali velik otpor bunjevačkog puka asimilacijskoj politici velikosrpskoga diktatorskog režima. Važno je istaknuti da je nakon te veličanstvene proslave biskup 1936. godine posjetio i bunjevačke Hrvate nastanjene u Primorju i Lici. On je nakon toga napisao više važnih povijesno-putopisnih radova. U njima na pristupačan, ali umnogome znanstven način prilazi istraživanju povijesnih hrvatskih selidbe te iznosi mnoge kulturno-identitetske veze između primorsko-ličke i bačke bunjevačke grane. Ti su radovi zasigurno utjecali da se krajem tridesetih godina 20. stoljeća razvije prijateljstvo i otvori suradnja između primorsko-ličkih i bačkih Hrvata Bunjevaca, odnosno između gradova Senja i Subotice. Suradnja tih dvaju ogranka hrvatskoga naroda vidi se u vrijednim i malo poznatim člancima na stranicama *Subotičkih novina*, iz koji se zorno može pratiti jačanje kulturno-identitetskih veza između *Subotičke matice*

i *Hrvatskog društva "Bunjevačko Kolo"* iz Senja. Tome djelomice pridonosi i posjet Subotici ličkoga bunjevačkoga Hrvata, književnika Mile Budaka. Ipak, sva nastojanja biskupa Ljudevita Lajče Budanovića tijekom i nakon Drugoga svjetskog rata nisu doživjela punu afirmaciju. Naime, dolaskom totalitarnih režima, slomljene su hrvatske građanske elite u Bačkoj, a i sam biskup izgubio je svu svoju imovinu koju je namijenio za prosvjetno-kulturne potrebe bačkih bunjevačkih Hrvata.

Izvori

Historijski Arhiv Subotica fondovi: HAS F: 47, I. 22/1919, HAS; F: 47 IV. 3793/1937.

Privatna pismohrana Ljudevita Vujkovića Lamića mlađeg
Subotička Danica ili Bunjevačko-šokački kalendar za pristupnu godinu 1924., Subotica 1919.-1941.

Subotičke novine 1936.-1941.

Klasje naših ravni 1935., 1936., 1938.

Neven 1905.

LITERATURA

BUŠIĆ, K. (2005), *Društveno, kulturno i političko organiziranje bačkih Hrvata Bunjevaca 1918.-1941. (Uloga bunjevačkih elita u procesu nacionalne integracije i modernizacije hrvatske zajednice u Bačkoj)*, Filozofski Fakultet Sveučilišta u Zagrebu, magistarski rad, Zagreb, 291. str.

BUŠIĆ, K. (2007), "Đačko križarsko bratstvo u Subotici i Đačko križarsko sestrinstvo u Subotici", *Leksikon podunavskih Hrvata-Bunjevaca i Šokaca*, urednik Slaven Bačić, br. 7, Dž-F, HAD, Subotica, str. 7-9

ČERNELIĆ, M. (2006), *Bunjevačke studije*, FF PRESS, Zagreb

ČOVIĆ, M. (1975), *Neojugoslavenska Jugoslavija i Hrvati*, Knjižnica *Hrvatske revije*, München-Barcelona.

EVETOVIĆ, M. (2005), *Život i rad Paje Kujundžića*, Pučka kasina 1878. Subotica, 107 str.

HOLJEVAC, Ž. (1999), "Jezik i nacija u hrvatskim i srpskim nacionalnim ideologijama: Starčevićeva polemika iz 1852. godine", *Migracijske teme* 15, br. 3, Zagreb, str. 289 – 321.

HORVAT, R. (1922), *Hrvati u Bačkoj, Bunjevci i Šokci*, Knjižnica "Hrvatskog Lista", Osijek, 64 str.

KUJUNDŽIĆ, I. (1968), *Izvori za povijest bunjevačko-šokač-*

- kih Hrvata*, Matica hrvatska, Zagreb, 94 str.
- KUNTIĆ, M. A. (1930), *Bunjevac-Bunjevcima o Bunjevcima*, Izdanje piščevo, Subotica, 48 str.
- MATKOVIĆ, H. (1999), *Povijest Jugoslavije (Hrvatski pogled)*, Naklada P.I.P., Zagreb, 443 str.
- NEJAŠMIĆ, I. (2005), *Demografija: Stanovništvo u prostornim odnosima i procesima*, Školska knjiga, 283 str.
- PAVIČIĆ, S. (1953, pretisak 1994), *Podrijetlo naselja i govora u Slavoniji*, Biblioteka Slavonica "Privlačica", Vinkovci, 381 str.
- PAVLIČEVIĆ, D. (1997), *O pučanstvu Krbave, Like i Gacke s posebnim osvrtom na Bunjevce*, Zbornik radova, Krbavska bitka i njezine posljedice, Zagreb str. 203-220.
- PEKIĆ, P. (1930), *Povijest Hrvata u Vojvodini, od najstarijih vremena do 1929. godine.*, Matica hrvatska, Zagreb, 317 str.
- SEKULIĆ, A. (1991), *Bački Hrvati-Narodni život i običaji*, JAZU, Zagreb, 519 str.
- TEMUNOVIĆ, J. (2002), *Zadužbina biskupa Budnovića*, Pučka kasina 1878. i Hrvatska udruga "Lajčo Budanović", Subotica, 146 str.
- TEMUNOVIĆ, J. (2002), *Subotička Matica*, Pučka kasina 1878., Subotica, 157 str.
- TEMUNOVIĆ, J. (2002), *Budanovića, Lajčo (Ljudevit)*, Leksikon podunavskih Hrvata-Bunjevaca i Šokaca, urednik Slaven Bačić, br. 4, Bu, HAD, Subotica, str. 2-5.
- VEREŠ, T. (1997), *Bunjevačko pitanje danas*, Subotičke novine, Subotica, 141 str.
- VRANKOVIĆ, J. (2006), *Dnevnik*, urednik Juraj Batelja, Postulatura blaženog Alojzija Stepinca, Zagreb.
- ŽIGMANOV, T. (2006), *Hrvati u Vojvodini danas Traganje za identitetom*, Hrvatska sveučilišna naklada i Pučko otvoreno sveučilište, Zagreb, 216 str.

PUTOPISI SUBOTIČKOG BISKUPA
LAJČE BUDANOVIĆA S POSEBNIM
OSVRTOM NA LIČKE HRVATE BUNJEVCE

Ključne riječi: Subotica, biskup, Lajčo Budanović, putopisi, Lika, Hrvati Bunjevci.

U radu autor analizira povijesne migracije hrvatskog bunjevačkog stanovništva kao i procese nacionalne integracije navedene etničke skupine tijekom 20. stoljeća. Pri raščlambi nacionalno-integracijskih procesa koji utječu na Hrvate Bunjevce s prostora Bačke tijekom 20. stoljeća značajan je društveni, kulturni i politički rad subotičkog biskupa Ljudevita Lajče Budanovića. Biskup Budanović pri podizanju nacionalne svijesti naročito je isticao zajedničko podrijetlo i prostor doseljenja svih bunjevačkih Hrvata. U tome pogledu biskup Budanović posebno se zanimao za život i običaje bunjevačkih Hrvata s područja Like, Primorja, Dalmacije, Gorskoga kotara i Bosne i Hercegovine. Njegovi pisani radovi o hrvatskom stanovništvu Like i Primorja bitno utječu na to da se tijekom tridesetih i početkom četrdesetih godina osnaži nacionalna svijest Hrvata u Bačkoj, koja se posebno jasno manifestirala na proslavi 250. obljetnice dolaska veće skupina Bunjevaca u Bačku. Očita je i težnja da se šest bačkih i baranjskih kotara 1939. godine priključi Banovini Hrvatskoj. Istodobno, njegovi putopisi znatno utječu na ličke Bunjevce Hrvate te je očito kako se tridesetih godina prošloga stoljeća između Senja i Subotice razvija snažna identitetska povezanost, kojoj je svrha ojačati nacionalno-integracijske procese, ali i organiziran otpor od opasnosti vladajućega velikosrpskog hegemonističkog režima.

Stoga je rad podijeljen u tri dijela. U prvome su prikazana opća obilježja migracijskih i nacionalno-integracijskih procesa etničke skupine Hrvata Bunjevaca. U drugom dijelu je kratak životopis i rad subotičkog biskupa Ljudevita Lajče Budanovića, dok je u trećem posebna pozornost posvećena povijesno-putopisnim člancima koje je biskup Budanović pisao tijekom boravka u Lici, Primorju, Dalmaciji i Hercegovini kao i velikom broju pozitivnih reakcija na njegov rad kako u Subotici tako i u Senju. Putopisi su objavljeni u časopisu *Subotička Danica ili Bunjevačko-šokački kalendar* dok su reakcije i subotičke i ličko-senjske javnosti objavljene uglavnom u *Subotičkim novinama*.

SUBOTICA BISHOP LAJČO BUDANOVIĆ'S
TRAVELOGUES WITH SPECIAL EMPHASES
ON THE LIKA CROATIAN BUNJEVACS

Keywords: Subotica, bishop, Lajčo Budanović, travelogues, Lika, Croats, Bunjevacs.

The author analyses historical migrations of the Croatian Bunjevac population and the processes of their ethnic integration during the 20th century. The social, cultural and political work of Subotica bishop Ljudevit Lajčo Budanović is especially important for the analyses of the national integration processes influencing the Croatian Bunjevacs from the Bačka area in the course of the 20th century. In order to raise national consciousness, bishop Budanović especially pointed out the common origin and settlement area of all Bunjevac Croats. In relation to that, bishop Budanović was especially interested in the life and customs of the Croatian Bunjevacs on the territories of Lika, the Croatian Littoral ('Primorje'), Dalmatia, Gorski Kotar and Bosnia and Herzegovina. His written works on the Croatian population of Lika and the Croatian Littoral ('Primorje') significantly influenced the strengthening of the national consciousness of Bačka Croats during the 1930's and at the beginning of the 1940's, which culminated during the celebration of the 250th anniversary of the arrival of a relatively large group of Bunjevacs in Bačka, but also in the aspiration of six Bačka and Baranja districts to join the Banate of Croatia in 1939. His travelogues at the same time influenced the Lika Croatian Bunjevacs. The development of a strong identity-based connection between Senj and Subotica in the 1930's, aimed at strengthening national integration processes and organised resistance to the threat of the governing Great Serbian hegemonic regime, is evident.

The paper is therefore divided into three parts. The first part covers general characteristics of the migration and national integration processes of the Croatian Bunjevacs ethnic group. The second part gives short description of the life and work of Subotica bishop Lajčo Budanović, while the third calls special attention to the travelogue articles dealing with history the bishop wrote during his stay in the area of Lika, the Croatian Littoral ('Primorje'), Dalmatia and Herzegovina, and positive reactions to his work

Krešimir BUŠIĆ
**Putopisi subotičkog
biskupa Lajče
Budanovića s
posebnim osvrtom
na ličke
Hrvate-Bunjevce**

from Subotica and Senj. The travelogues were published in magazine '*Subotička Danica ili Bunjevačko-šokački kalendar*', while the reactions from either Subotica or the Lika-Senj public were published mostly on the pages of '*Subotičke novine*'.